

Міністерство освіти і науки України
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
Інститут гуманітарної підготовки та державного управління
Кафедра публічного управління та адміністрування

Травінська Вікторія Василівна

УДК 35:343.2

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

Шляхи посилення кримінальної відповідальності за злочини, вчинені
службовими особами, які займають особливо відповідальне становище

Публічне управління та адміністрування

281 «Публічне управління та адміністрування»

_____ В. В. Травінська

Науковий керівник Красій Марія Омелянівна, к.ю.н., доцент

Допущено до захисту
Завідувач кафедри,
д.держ.упр., професор

_____ І.П. Лопушинський

Рецензент
доцент кафедри ПУА,
к.ю.н., доцент

_____ О.В. Білоцький

Робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів
і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Івано-Франківськ - 2024

АНОТАЦІЯ

Травінська В. В. Шляхи посилення кримінальної відповідальності за злочини, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище. — Рукопис.

Магістерська робота за спеціальністю 281 «Публічне управління та адміністрування». — Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу. — Івано-Франківськ, 2024.

У магістерській роботі досліджено розвиток кримінально-правових норм закріплених в Кримінальному кодексі України щодо відповідальності службових осіб, які займають особливо відповідальне становище. Проаналізовано зміни в розумінні терміну «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище». Охарактеризовано службову особу, що займає особливо відповідальне становище, як спеціального суб'єкта кримінальних правопорушень за Кримінальним кодексом України та проведено кримінально-правову характеристику таких злочинів. Здійснено аналіз зарубіжного досвіду кримінальної відповідальності за злочини вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне.

В процесі дослідження розкрито особливості кваліфікації злочинів вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, проаналізовано вітчизняний досвід щодо посилення відповідальності таких службових осіб. З урахуванням вітчизняного та зарубіжного досвіду запропоновано деякі шляхи щодо посилення кримінальної відповідальності службових осіб, які займають особливо відповідальне становище.

Ключові слова: кримінальне правопорушення, злочин, службова особа, правовий статус, неправомірна вигода, невиконання судового рішення, кваліфікація, службова особа, яка займає особливо відповідальне становище.

ANNOTATION

Travinska V. V. Ways to strengthen criminal liability for crimes committed by officials who hold a particularly responsible position. — The manuscript.

Master thesis degree in specialty 281 «Public administration». — Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas. — Ivano-Frankivsk, 2024.

The master's thesis examines the development of criminal law provisions enshrined in the Criminal Code of Ukraine regarding the liability of officials who hold a particularly responsible position. The author analyzes changes in the understanding of the term “official holding a particularly responsible position”. The author characterizes an official who holds a particularly responsible position as a special subject of criminal offenses under the Criminal Code of Ukraine and provides a criminal law characterization of such crimes. The author analyzes the foreign experience of criminal liability for crimes committed by officials holding a particularly responsible position.

In the course of the study, the author reveals the peculiarities of qualification of crimes committed by officials holding a particularly responsible position and analyzes the national experience of strengthening the liability of such officials. Given the national and foreign experience, the author suggests some ways to enhance criminal liability of officials holding a particularly responsible position.

Key words: criminal offense, crime, official, legal status, unlawful benefit, failure to comply with a court decision, qualification, an official holding a particularly responsible position.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	5
ВСТУП.....	6
РОЗДІЛ 1. СЛУЖБОВА ОСОБА, ЯКА ЗАЙМАЄ ОСОБЛИВО ВІДПОВІДАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ, ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ.....	10
1.1 Розвиток поняття «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» у Кримінальному кодексі України.....	10
1.2 Кримінально-правова характеристика службової особи, яка займає особливо відповідальне становище.....	17
РОЗДІЛ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗЛОЧИНІВ ВЧИНЕНИХ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬ ОСОБЛИВО ВІДПОВІДАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ.....	27
2.1 Кримінально-правова характеристика злочинів вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище.....	27
2.2 Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за злочини вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище.....	37
РОЗДІЛ 3. КОНЦЕПЦІЇ ПРОТИДІЇ ТА ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ВЧИНЕНІ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬ ОСОБЛИВО ВІДПОВІДАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ.....	46
3.1 Деякі особливості кваліфікації злочинів вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище.....	46
3.2 Окремі аспекти посилення кримінальної відповідальності за злочини вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище.....	55
ВИСНОВКИ.....	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	71

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АПУ	Адміністрація президента України
БЕБ	Бюро економічної безпеки України
ВРУ	Верховна Рада України
ВС	Верховний Суд
ДБР	Державне бюро розслідувань
КК України	Кримінальний кодекс України
КМУ	Кабінет Міністрів України
КСУ	Конституційний Суд України
НАБУ	Національне антикорупційне бюро України
НКЦПФР	Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку
РНБО	Рада Національної безпеки і оборони
США	Сполучені Штати Америки
ФДМ	Фонд державного майна України
ФРН	Федеративна Республіка Німеччини
ЦВК	Центральна виборча комісія

ВСТУП

Актуальність теми. До службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, відповідно до нормативно закріпленого переліку посад, віднесено тих державних діячів, які відповідають за ключові сфери суспільного життя як на державному, так і на місцевому рівнях. Український народ в цілому і кожен громадянин зокрема зацікавлені в тому, щоб будь-які службові особи, а особливо службові особи, які займають особливо відповідальне становище, не тільки дотримувалися закону, але й були прикладом законослухняності та уособленням влади. У випадку зловживання владою або службовим становищем, вони мають нести невідворотну кримінальну відповідальність відповідно до Кримінального кодексу України, яка має бути пропорційною до їхніх повноважень і важливості виконуваних ними обов'язків. Однак на сьогодні, особливо в умовах дії воєнного стану, кримінальна відповідальність службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, не завжди відповідає рівню їхніх повноважень і шкоді, яку вони можуть завдати державним або приватним інтересам через скоєння злочину.

На даний час, в період дії воєнного стану, питання кримінальної відповідальності службових осіб в цілому та службових осіб, які займають особливо відповідальне становище зокрема, є досить актуальним, особливо на тлі виявлених корупційних схем, що були висвітлені в засобах масової інформації та спричинили великий суспільний резонанс.

Теоретичну та практичну основу дослідження формують праці як вітчизняних так і зарубіжних науковців, однак наразі проблема кримінальної відповідальності службових осіб, які займають особливо відповідальне становище досконало не вирішена. Деякі аспекти розгляду цієї проблеми висвітлюються в наукових дослідженнях П. П. Андрушка, Г. І. Богонюк, В. А. Головчука, О. П. Денєги, О. О. Дудорова, М. Б. Желіка, В. М. Кабаєва,

О. М. Костенка, К. О. Лагоди, Р. Л. Максимовича, М. І. Мельника, Д. Г. Михайленка, А. А. Музики, В. О. Навроцького, В. В. Налуцишина, О. Р. Романишина та інших. Проте ці науковці дослідили проблему кримінальної відповідальності зазначених вище службових осіб лише частково.

Обґрунтування вибору теми дослідження. Вчинення злочинів службовими особами, які займають особливо відповідальне становище викликає не лише суспільний резонанс, а й негативну реакцію світової спільноти. Як свідчить досвід державотворення в Україні, для стабілізації політичної ситуації та запобігання зловживанню владою з боку службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, необхідно удосконалити кримінальну відповідальність для таких осіб.

Мета і завдання дослідження. Мета магістерської роботи полягає у дослідженні потенційних шляхів посилення кримінальної відповідальності за злочини, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище.

Задля реалізації мети магістерської роботи поставлені **завдання:**

- дослідити розвиток поняття «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище" у Кримінальному кодексі України;
- здійснити кримінально-правову характеристику службової особи, яка займає особливо відповідальне становище;
- провести кримінально-правову характеристику злочинів вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище;
- проаналізувати зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за злочини вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище;
- виявити особливості кваліфікації злочинів вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище;
- запропонувати шляхи посилення кримінальної відповідальності за злочини вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище.

Об'єктом дослідження є порядок суспільних відносин у сфері службової діяльності.

Предметом дослідження виступає кримінальна відповідальність за злочини, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище.

Методи дослідження. У магістерському дослідженні використано систему загальнонаукових і спеціальних методів. Цілісність наукового дослідження забезпечили системний і комплексний підходи, що дало змогу розробити практичні рекомендації щодо посилення відповідальності.

Збір наукової інформації за темою дослідження здійснено за допомогою комплексного та системного аналізу наукових джерел. Для досягнення поставленої мети та вирішення визначених завдань використано: системно-структурний метод — для дослідження становлення та розвитку поняття «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище»; порівняльно-правовий метод — для аналізу норм кримінального законодавства деяких зарубіжних держав, які передбачають кримінальну відповідальність за вчинення злочинів службовими особами, які наближені за своїм статусом до службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, за Кримінальним кодексом України; методи індукції та дедукції — при тлумаченні кримінально-правових норм, дослідженні спеціальних ознак службових осіб, які займають особливо відповідальне становище. Методи абстрагування та узагальнення використовувались для конкретизації напрямів удосконалення кримінальної відповідальності за злочини, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище.

Новизна отриманих результатів полягає у тому, що в магістерській роботі комплексно досліджено питання кримінальної відповідальності службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, шляхом ґрунтового дослідження розвитку самого поняття «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище», проведення кримінально-правової характеристики службової особи, яка займає особливо відповідальне становище

у Кримінальному кодексі України та характеристики злочинів вчинених такими службовими особами.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані в роботі положення можуть бути використані у:

— правотворчій діяльності — при розробці змін та доповнень до КК України з метою вдосконалення підстав кримінальної відповідальності службових осіб, які займають особливо відповідальне становище;

— правозастосовчій діяльності — під час здійснення кваліфікації злочинів, що вчиняються службовими особами, які займають особливо відповідальне становище;

— навчальному процесі — при розробленні нових та оновленні існуючих навчальних програм за спеціальністю «Публічне управління та адміністрування».

Опис структури роботи. Магістерська робота складається з анотацій українською й англійською мовами, переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 80 аркушів, з них: основний текст викладено на 70 аркушах та на 10 аркушах - список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1

СЛУЖБОВА ОСОБА, ЯКА ЗАЙМАЄ ОСОБЛИВО ВІДПОВІДАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ, ЯК СПЕЦІАЛЬНИЙ СУБ'ЄКТ ЗЛОЧИНІВ

1.1 Становлення поняття «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище».

Соціальне явище злочинності серед службових осіб на українських землях існує вже тривалий час і має тісний зв'язок із розвитком управлінського апарату. Історія ж відповідальності та кримінально-правових санкцій, як правильно зазначають Т. А. Денисова та Ю. В. Філей, починається з появою державних утворень, в яких створювалося писане право,¹ що в подальшому вимагає створення органів правопорядку та здійснення правосуддя для його реалізації та захисту.

Після отримання незалежності Україна активно працювала над модернізацією законодавства у всіх сферах суспільного життя. Одним із напрямків цієї діяльності є запровадження нової термінології, її наукове обґрунтування та тлумачення, оскільки лише чітке визначення і регулювання певних понять сприяє ясному сприйняттю ідей законодавця та дотриманню законодавчих вимог.

Останній етап розвитку сучасного українського кримінального законодавства пов'язаний із прийняттям 5 квітня 2001 року та набранням чинності 1 вересня того ж року чинного Кримінального кодексу України. Спочатку він мало відрізнявся від останнього радянського кодексу в частині протидії правопорушенням у сфері службової діяльності, але протягом більше ніж 23 років регулювання цих відносин зазнав суттєвих трансформацій і змін.

Поняття «службова особа» займає важливе місце в державному управлінні, кримінальному праві, процесу та інших галузях законодавства.

¹ Денисова Т. А., Ю. В. Філей. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2008. 176 с.

Проте в термінах "службова особа, яка займає відповідальне та особливо відповідальне становище" існує певна невизначеність, оскільки на законодавчому рівні це визначення не має чіткої форми. Лише в примітці до статті 368 КК України та в примітці до статті 51³ Закону України «Про запобігання корупції» зазначено, хто саме підпадає під це поняття. Крім того, законодавство не містить чіткого розмежування між службовими особами, що займають відповідальне становище, і тими, хто займає особливо відповідальне.

З моменту набрання чинності Кримінальним кодексом України така кваліфікуюча ознака, як вчинення злочину службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, передбачалася у двох статтях Особливої частини Кримінального кодексу України: у ч. 3 ст. 368 (одержання хабара) та у ч. 2 ст. 382 (невиконання судового рішення).

У початковій редакції Кримінального кодексу України встановлення змісту поняття «службова особа, яка займає відповідальне становище» та «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» передбачалося у примітці ст. 368. У ній вказувалося, що службовими особами, які займають відповідальне становище, є особи, зазначені у пункті 1 примітки до статті 364, посади яких згідно зі статтею 25 Закону України "Про державну службу" віднесені до третьої, четвертої, п'ятої та шостої категорій, а також судді, прокурори і слідчі, керівники, заступники керівників органів державної влади та управління, органів місцевого самоврядування, їх структурних підрозділів та одиниць. Службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, є особи, зазначені в частині першій статті 9 Закону України "Про державну службу", та особи, посади яких згідно із статтею 25 цього Закону віднесені до першої та другої категорій.

М. М. Сивак відносив такі примітки до приміток-дефініцій, які з урахуванням способів формулювання ідентифіковано цим науковцем як казуїстичні та бланкетні примітки-дефініції. При цьому, з урахуванням правової доцільності такі примітки слід зберегти у структурі відповідних статей, оскільки вони економлять законодавчий текст, сприяють його

стислості».²

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення» від 07 квітня 2011 року № 3207-VI було істотно оновлено антикорупційне законодавство України, у тому числі Кримінальний кодекс України, зокрема й у частині диференціації кримінальної відповідальності службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, за вчинення хабарництва. Так, згідно з цим Законом вказана кваліфікуюча ознака залишилася у ст. 368 КК України (одержання хабара – ч. 4) та була включена до ст. 369 (давання хабара – ч. 4).³

Попри те, що Закон текстуально примітку ст. 368 КК України не змінював, певні зміни в розумінні поняття “служба особа, яка займає особливо відповідальне становище” все ж таки відбулись, так як змінилося регулятивне законодавство (Закон України «Про державну службу»), в якому відбулося уточнення ст. 25, до якої відсилала бланкетна примітка ст. 368 КК України.

У 2014 році відбулися значні зміни в антикорупційному законодавстві України. Було прийнято Закон України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII,⁴ Закон України «Про Національне антикорупційне бюро України» від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII,⁵ Закон України «Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки» від 14 жовтня 2014 року №1699- VII.⁶ При цьому Законом України «Про Національне антикорупційне бюро України» було внесено суттєві зміни у Кримінальний кодекс України, у тому числі і в розуміння поняття «службової особи, яка займає особливо

² Сивак М. М. Примітки статей Особливої частини Кримінального кодексу України: теоретико-прикладний аналіз: дис.... канд. юрид. наук: 12.00.08; Київ. ун-т права НАН України. Київ, 2013. 290 с.

³ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 07 квітня 2011 року № 3207-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/3207-17

⁴ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

⁵ Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>

⁶ Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>

відповідальне становище».

Так, примітка ст. 368 Кримінального кодексу України була викладена у новій редакції з наступними змінами:

1) поняття «службова особа, яка займає відповідальне становище», та «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» були розділені законодавцем на окремі частини цієї примітки. Це розмежування є цілком обґрунтованим, оскільки ці терміни стосуються різних явищ, що відрізняються за ступенем впливу на суспільну небезпеку, яку спричиняють кримінально протиправні дії таких осіб;

2) поняття «службова особа, яка займає відповідальне становище» та «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище» почали використовуватися як кваліфікуючі ознаки для диференціації кримінальної відповідальності за незаконне збагачення (ст. 368-2 КК України). При цьому на початку пункту примітки ст. 368 КК України вказано, що визначення поняття службових осіб, які займають особливо відповідальне становище вживається у відповідному значенні у статтях 368, 368-2, 369 та 382 цього Кодексу;

3) було здійснено певну диференціацію посадових осіб, які займають особливо відповідальне становище, шляхом виділення 3-х категорій таких осіб.

Першу з них можна умовно називати «топ-службові особи», перелік яких було встановлено у п. 1 ч. 3 ст. 368 КК України.

Друга категорія службових осіб, які займають особливо відповідальне становище (п. 2 ч. 3 ст. 368 КК України) – це ті особи, посади яких згідно зі ст. 25 Закону України «Про державну службу» віднесені до першої та другої категорій.

Третя категорія – це службові особи, посади яких згідно із ст. 14 Закону України «Про службу в органах місцевого самоврядування» віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування.

Варто зазначити, що перелік службових осіб місцевого самоврядування, які займають особливо відповідальне становище на даний час не змінився, однак 2 травня 2023 року Верховною Радою України прийнято Закон України

№ 3077-IX «Про службу в органах місцевого самоврядування»,⁷ який відповідно до частини першої розділу XII «Прикінцеві та перехідні положення» набирає чинності через шість місяців з дня його опублікування, але не раніше ніж через шість місяців з дня припинення або скасування воєнного стану в Україні, введеного Указом Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 64/2022, затвердженим Законом України "Про затвердження Указу Президента України "Про введення воєнного стану в Україні" від 24 лютого 2022 року № 2102-IX. Відповідно до зазначеного Закону посади службовців місцевого самоврядування поділяються на категорії та підкатегорії залежно від порядку призначення, змісту та обсягу повноважень, ступеня відповідальності, необхідного рівня професійної компетентності службовців місцевого самоврядування. Таким чином, із набранням чинності зазначеним Законом, примітка ст. 368 КК України потребуватиме редакційної правки шляхом внесення відповідних змін.

Зміна підходу до визначення поняття службової особи, яка займає особливо відповідальне становище була обумовлена ще й прийняттям Закону України «Про запобігання корупції».⁸ У примітці статті 50 було визначено перелік «службових осіб, які займають особливо відповідальне становище».

Згодом Законом України «Про внесення змін до Закону України "Про запобігання корупції" щодо відновлення інституційного механізму запобігання корупції»⁹ було внесено зміни до Закону України «Про запобігання корупції» відповідно до яких статтю 50 зазначеного Закону було виключено, натомість доповнено статтею 51³ в примітці до якої визначено, хто розуміється під службовими особами, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище.

Приміткою статті 51³ Закону України «Про запобігання корупції»

⁷ Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 02 травня 2023 року № № 3077-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20>

⁸ Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

⁹ Про внесення змін до Закону України "Про запобігання корупції" щодо відновлення інституційного механізму запобігання корупції: Закон України від 15 грудня 2020 року № 1079-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1079-20#n88>

встановлено, що відповідне визначення поширюється виключно на ст. 51³ Закону України «Про запобігання корупції», а отже не може поширюватися на тлумачення такого ж поняття у Кримінальному кодексі України.

10 грудня 2015 року було прийнято новий Закон України № 889-VIII «Про державну службу», який змінив підходи до розуміння поняття «особи, які займають особливо відповідальне становище» у Кримінальному кодексі України. Вказаним Законом було розширено вичерпний перелік топ-службових осіб, які займають особливо відповідальне становище (п. 1 ч. 3 примітки ст. 368 КК України) за рахунок доповнення дев'ятьма категоріями посад.

Крім того, було змінено підхід до суті службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, які уповноважені на виконання функцій держави. Ними почали визнаватися особи, посади яких згідно із ст. 6 Закону України «Про державну службу» належать до категорії «А».¹⁰

Законом України «Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки України та пов'язаного з цим удосконалення роботи деяких державних правоохоронних органів» від 17.11.2021 № 1888-IX було викладено у новій редакції п. 1 ч. 3 примітки ст. 368 КК України, в якій визначається вичерпний перелік топ-службових осіб, які займають особливо відповідальне становище.¹¹

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що на даний час відповідно до частини 3 примітки ст. 368 КК України службовими особами, які займають особливо відповідальне становище є:

1) Президент України, Прем'єр-міністр України, члени Кабінету Міністрів України, перші заступники та заступники міністрів, Голова та член

¹⁰ Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

¹¹ Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки України та пов'язаного з цим удосконалення роботи деяких державних правоохоронних органів: Закон України від 17 листопада 2021 року № 1888-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1888-20>

Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення, Голова та член Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Голова та член Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Голова та державний уповноважений Антимонопольного комітету України, Голова Державного комітету телебачення і радіомовлення України, Голова Фонду державного майна України, його перший заступник та заступники, Голова та член Центральної виборчої комісії, народні депутати України, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, Директор Національного антикорупційного бюро України, Директор Бюро економічної безпеки України, Директор Державного бюро розслідувань, Генеральний прокурор, його перші заступники та заступники, Голова Конституційного Суду України, його заступники та судді Конституційного Суду України, Голова Верховного Суду, його заступники та судді Верховного Суду, голови вищих спеціалізованих судів, їх заступники та судді вищих спеціалізованих судів, Голова Національного банку України, його перший заступник та заступники, Секретар Ради національної безпеки і оборони України, його перший заступник та заступники, Постійний Представник Президента України в Автономній Республіці Крим, його перший заступник та заступники, радники та помічники Президента України, Голови Верховної Ради України, Прем'єр-міністра України;

2) особи, посади яких згідно із статтею 6 Закону України "Про державну службу" належать до категорії "А";

3) особи, посади яких згідно із статтею 14 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування.¹²

На сьогодні п. 1 ч. 3 примітки ст. 368 Кримінального кодексу України передбачено вичерпний перелік топ-службових осіб, які займають особливо відповідальне становище та не підлягає розширеному тлумаченню.

¹² Кримінальний кодекс України. URL:<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

1.2 Кримінально-правова характеристика службової особи, яка займає особливо відповідальне становище

У теорії кримінального права України, а також у КК України виокремлюється загальний та спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення.

Відповідно до частини першої статті 18 КК України загальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до цього Кодексу може наставати кримінальна відповідальність.

Одночасно з загальним суб'єктом законодавець виділяє і спеціального суб'єкта кримінального правопорушення. Відповідно до частини другої статті 18 КК України, спеціальним суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа.¹³

Коректне розуміння всіх загальних і спеціальних ознак службової особи, що займає особливо відповідальне становище, як спеціального суб'єкта та кваліфікуючої ознаки деяких злочинів, передбачених Кримінальним кодексом України, є важливим для правильного кримінально-правового визначення суспільно небезпечних дій, скоєних цією особою. На думку В. І. Терентьєва, суб'єкт злочину є початковою ланкою кримінальної відповідальності і своїми ознаками визначає характер відповідальності,¹⁴ що прямо стосується і кримінальних правопорушень вчинених службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище. З'ясування ознак службової особи, яка займає особливо відповідальне становище як спеціального суб'єкта кримінального правопорушення є вкрай важливим під час кримінально-правової кваліфікації.

Проблема виокремлення спеціальних ознак службової особи, яка займає

¹³ Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

¹⁴ Терентьєв В. І. Відповідальність спеціального суб'єкта злочину за кримінальним правом України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2003. 196 с.

особливо відповідальне становище є певним чином недослідженою у теорії кримінального права України попри наявність достатньо значної кількості наукової літератури, присвяченої проблематиці визначення поняття та встановлення ознак службових осіб загалом. При цьому характеристика ознак службової особи, яка займає особливо відповідальне становище ґрунтується на розробленій у теорії кримінального права України та визначеній у законі України про кримінальну відповідальність концепції спеціального суб'єкта складу кримінального правопорушення.

Службова особа, яка займає особливо відповідальне становище - це спеціальний суб'єкт складів злочинів, а тому йому притаманні ознаки, що характерні для спеціального суб'єкта загалом.

У теорії кримінального права України пропонуються різні визначення поняття спеціального суб'єкта кримінального правопорушення. Так, на думку В. І. Терентьєва, спеціальним суб'єктом злочину є особа, якій властиві одночасно з загальними ознаками суб'єкта, додаткові ознаки, які передбачені Особливою частиною КК України і які є обов'язковими для відповідного конкретного складу злочину.¹⁵ Схоже визначення пропонує А. С. Осадча, яка вказує, що спеціальний суб'єкт – це «осудна фізична особа, що досягла віку кримінальної відповідальності за даний злочин і наділена однією чи кількома додатковою (-ими) юридичною (-ими) ознакою (ознаками), що передбачена (передбачені) у кримінальному законі, або прямо витікає (витікають) із його змісту та (обмежує) обмежують коло осіб, які можуть нести відповідальність за цей злочин».¹⁶ Розгорнуте та детальне визначення поняття «спеціальний суб'єкта злочину» пропонує Т. Ю. Тарасевич, на думку якої ним є «фізична осудна особа, яка на момент вчинення злочину досягнула віку, з якого настає кримінальна відповідальність, має одну або декілька ознак, що передбачені у диспозиції статті Особливої частини КК та (або) впливають з інших ознак складу злочину чи з санкції кримінально-правової норми, на підставі чого вона

¹⁵ Терентьєв В. І. Кримінальна відповідальність спеціального суб'єкта злочину за кримінальним правом України. Миколаїв: Дизайн і поліграфія, 2006. 172 с.

¹⁶ Осадча А. С. Спеціальний суб'єкт злочину: генезис, функції, проблеми кваліфікації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 229 с.

може бути притягнута до кримінальної відповідальності за конкретною статтею Особливої частини КК, в якій такі ознаки передбачені чи закладені законодавцем».¹⁷

Таким чином, і в теорії кримінального права України, і в кримінальному законі України вказується, що спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення повинен характеризуватися, окрім ознак загального суб'єкта, передбаченими у ч. 1 ст. 18 КК, однією чи кількома додатковими ознаками. Вказане властиве і для службової особи, яка займає особливо відповідальне становище.

Досліджуючи ознаки службової особи, яка займає особливо відповідальне становище Кабаєв В. М. дійшов висновку, що службовій особі, яка займає особливо відповідальне становище, властива низка характерних ознак, що не лише вказують на відмінність її від загального суб'єкта, а й виокремлюють особливості цього різновиду спеціального суб'єкта злочину порівняно з іншими. Ці ознаки стосуються функцій та обов'язків, що виконує службова особа, а також її зв'язку із підприємствами, установами, організаціями, від імені яких вона разом діє».¹⁸Такий спеціальний суб'єкт кримінального правопорушення, крім основних, має одну або декілька додаткових ознак. Ці ознаки впливають на диференціацію кримінальної відповідальності, вид і розмір покарання, що призначається судом, та можливість застосування інших норм заходів кримінально-правового характеру.¹⁹

Таким чином, можна дійти висновку, що службова особа, яка займає особливо відповідальне становище – це один із видів службових осіб, ознаки

¹⁷ Тарасевич Т. Ю. Медичний працівник як спеціальний суб'єкт злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2011. 235 с.

¹⁸ Кабаєв В. М. Особливості кримінальної відповідальності службових осіб, які займають особливо відповідальне становище. Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії: мат-ли ІХ Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Рівне, 05 груд. 2019 р.) / редкол.: Ю. Л. Бошицький, А. Є. Залужна, Л. Д. Малевич, С. Я. Українець. Рівне. 2019. С. 110–114.

¹⁹ Кабаєв В. М. Щодо окремих аспектів визначення поняття «суб'єкт злочину» за кримінальним судочинством України. Права людини в сучасних умовах розбудови громадянського суспільства в Україні: зб. наук. праць за мат-лами «Круглого столу» (м. Київ, 14 груд. 2018 р.). Київ. 2019. С. 252–258.

яких виписані у частині третій статті 18 КК України. Перелік службових осіб, які займають особливо відповідальне становище визначено в частині третій примітки до статті 368 КК України. Тобто, службова особа, яка займає особливо відповідальне становище як спеціальний суб'єкт кримінальних правопорушень, характеризується спеціальними ознаками двох рівнів, а саме: первинними ознаками службової особи (ч. 3 ст. 18 КК України) та вторинними, що визначають її особливо відповідальний статус.

А. С. Осадча, характеризуючи функції ознак спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, відзначає, що стосовно службової особи, яка займає особливо відповідальне становище, така функція полягає, насамперед, у диференціації кримінальної відповідальності. Науковиця наділяє кваліфікуючу ознаку «службова особа, яка займає особливо відповідальне становище», різноманітними функціями, притаманними складу кримінального правопорушення. З урахуванням диференціюючої функції вона виокремлює так званих «звичайних» службових осіб, з одного боку, та службових осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище. Науковиця зазначає, що «за рахунок ознак спеціального суб'єкта, а зокрема його соціального статусу змінюється суспільна небезпечність злочину, а отже і його категорія», а «на диференціацію відповідальності службових осіб як спеціальних суб'єктів впливає не тільки їх службовий статус, але й соціальне значення цього статусу, що законодавець і підкреслює. З урахуванням цього, навіть всередині такого виду спеціального суб'єкту як службова особа законодавець проводить більш дробну диференціацію кримінальної відповідальності».²⁰

У теорії кримінального права України вкрай рідко характеризуються ті чинники, які впливають на виокремлення з-поміж інших службових осіб тих, хто займає особливо відповідальне становище. Окрім того, відсутні наукові напрацювання стосовно виокремлення з категорії службових осіб як осіб, які займають відповідальне становище, так і осіб, які займають особливо

²⁰ Осадча А. С. Спеціальний суб'єкт злочину: генезис, функції, проблеми кваліфікації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 229 с.

відповідальне становище.

Зокрема, на думку Д. Г. Михайленка, підвищення відповідальності службовців, які займають особливо відповідальне становище зумовлене тим, що такі особи мають більший порівняно з іншими службовими особами об'єм повноважень, приймають рішення з більш важливих питань, відтак можуть в результаті своєї діяльності заподіяти більшу шкоду об'єкту кримінально-правової охорони.²¹ У іншій своїй науковій праці Д. Г. Михайленко відзначає, що «найбільш поглиблений правовий режим протидії корупції, відповідно до Закону, встановлюється до такого різновиду корупції в публічному секторі управління, як корупція у вищих ешелонах влади (така назва поширена в кримінологічній літературі, проте щодо проблеми, яка розкривається використовується досить умовно). Це виражається в тому, що до 1) службових осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, і 2) суб'єктів декларування, які займають посади, пов'язані з високим рівнем корупційних ризиків, тобто до найвищих в Україні осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, застосовуються всі передбачені Законом антикорупційні інструменти й деякі із цих інструментів уведені щодо зазначених суб'єктів раніше, ніж щодо інших. Щодо службових осіб, які займають відповідальне та особливо відповідальне становище, раніше введені норми про декларування недостовірної інформації (ст. 366-1 КК) та про незаконне збагачення (ст. 368-2 КК)».²²

На думку М. О. Букач, «ознаками суб'єкта злочину, які підвищують ступінь його суспільної небезпечності, є службове становище особи. Підвищений ступінь суспільної небезпечності невиконання судового рішення службовою особою ... обумовлено тим, що без гарантування його виконання всіма особами, від яких воно залежить, неможливо забезпечити його обов'язковість. Тому, будь-яке судове рішення стосується не лише учасників

²¹ Михайленко Д. Г. Кваліфікація одержання хабара службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище. Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць. Одеса: Фенікс, 2009. Вип. 37. С. 104–113.

²² Михайленко Д. Г. Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса, 2018. 505 с.

суспільних відносин, які регулюються судом, а й тих службових осіб, на яких покладено його виконання.²³

О. П. Деніга, досліджуючи проблему незаконного збагачення (у редакції, передбаченій у ст. 368-2 КК України), пише про те, що «суб'єктів незаконного збагачення в залежності від ступеня відповідальності службового чи посадового становища можна поділити на осіб, що уповноважені на виконання функцій держави або місцевого самоврядування та не займають відповідального чи особливо відповідального становища, службових осіб, які посідають відповідальне становище та службових осіб, що займають особливо відповідальне становище. При цьому, коли йдеться про службових осіб, що займають відповідальне та особливо відповідальне становище, то у даному випадку таке становище детермінується займаною посадою / статусом». Далі цей науковець резюмує, що виокремлення службових осіб, які займають відповідальне або особливо відповідальне становище визначає «важливість професійної діяльності усіх осіб, які працюють на державній службі чи в інших службах, що є публічними».²⁴

Отже, науковці, які хоча б загалом описують фактори, що впливають на визначення службової особи, яка займає особливо відповідальне становище, як кваліфікуючої ознаки ряду кримінальних правопорушень, виділяють серед них обсяг повноважень, займану посаду або статус, важливість професійної діяльності, а також можливість завдання такою особою більшої шкоди об'єкту кримінально-правової охорони.

Справедливим вбачається твердження О. П. Деніги, який відзначає, що підвищений ступінь суспільної небезпеки кримінальних правопорушень, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, обумовлюється важливістю професійної діяльності усіх осіб, які

²³ Букач М. О. Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 18 с.

²⁴ Деніга О. П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. академ. прокуратури України. Київ, 212 с

працюють на державній службі чи в інших службах, що є публічними.²⁵

Очевидно, що посадові особи, які займають особливо відповідальне становище, мають не загальний, а спеціальний статус. Це обумовлено значущістю їхньої професійної діяльності для суспільства, яка має публічно-правовий характер. Кожна окрема посадова особа, зокрема й та, що обіймає особливо відповідальне становище, має індивідуальний правовий статус, який, однак, для відображення диференціюючої ролі кваліфікаційної ознаки є вторинним.

Проте, під час кримінально-правової кваліфікації важливе значення має саме індивідуальний правовий статус посадової особи, яка обіймає особливо відповідальне становище. Про це вказують і науковці у своїх працях. Так, на думку К. В. Юсубова, «ознакою службової особи як суб'єкта злочину, передбаченого ч. 3 ст. 382 КК, є встановлення кола його службових обов'язків, з яких має впливати, що до компетенції саме цієї службової особи, а не інших службових осіб юридичної особи, входить вчинення дій, спрямованих на виконання судового рішення».²⁶ Г. І. Богонюк, здійснюючи кримінально-правову оцінку невиконання судового рішення, вчиненого службовою особою, яка займає відповідальне або особливо відповідальне становище, доходить висновку, що щоразу необхідно вивчати нормативно-правові акти, що регулюють певну діяльність із метою визначення категорії посади такої службової особи.²⁷

Отже, можна зробити висновок, що службові особи, які займають особливо відповідальне становище, мають два види правового статусу: спеціальний (нормативний) і індивідуальний (конкретний). Спеціальний правовий статус, характерний для певної категорії службових осіб, встановлюється нормативно-правовими актами і враховується при визначенні кримінальної відповідальності за правопорушення, скоєні такими особами, а

²⁵ Денєга О. П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. академ. прокуратури України. Київ, 212 с

²⁶ Юсубов К. В. Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення; Київ. ун-т права, Ін-т держави і права. Київ, 2021. 247 с.

²⁷ Богонюк Г. І. Кримінально-правова характеристика невиконання судового рішення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів. 2016. 201 с.

також при кваліфікації їхньої протиправної діяльності. Індивідуальний правовий статус визначається під час кваліфікації конкретного правопорушення і полягає у встановленні повноважень службової особи, закріплених як у нормативних, так і в локальних актах.

О. В. Сергієнко, характеризує публічно-владний статус посадових осіб місцевого самоврядування, виокремлює в його структурі такі елементи: «а) юридичні норми, що його встановлюють; б) правові принципи цього статусу; в) підстави, порядок набуття та припинення статусу; г) правосуб'єктність; д) компетенція; е) обмеження, пов'язані з даним статусом; є) внутрішньо організаційні відносини посадових осіб у межах органу місцевого самоврядування та зовнішні відносини, що мають публічний характер; ж) відповідальність; з) гарантії, встановлені законодавством для цих посадових осіб».²⁸ Здебільшого, думка цієї дослідниці підкреслює основні параметри, які визначають визнання посадової особи такою, що обіймає особливо відповідальне становище, і її включення до переліку таких осіб у чинному Кримінальному кодексі України.

Як ми вже згадували раніше, важливим аспектом правового статусу службової особи є нормативний рівень, у рамках якого визначається її правовий статус. Професійна діяльність та правовий статус усіх осіб, яких законодавець відносить до службових осіб з особливою відповідальністю, закріплюються в нормативно-правових актах. Найчастіше це стосується Конституції України та законів України. Проте можливе й конкретизування цього статусу у відповідних положеннях, які регулюють діяльність органу, де службова особа займає певну посаду.

Отже, виділення законодавцем такої кваліфікуючої ознаки в ряді складів кримінальних правопорушень, як зайняття особою особливо відповідального становища, обумовлено правовим статусом органу, в якому службова особа займає відповідну посаду, а також обсягом її повноважень, які можуть поширюватися на певний орган, адміністративно-територіальну одиницю або

²⁸ Сергієнко О. В. Правовий статус посадових осіб місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2009. № 18. С. 176–185.

на державу в цілому.

На зайняття службовою особою особливо відповідального становища вказує і спеціальний порядок її призначення (обрання) на певну посаду. Так, наприклад, згідно з Законом України «Про державну службу» державні службовці категорії «А» призначаються на посаду за результатом конкурсу суб'єктом призначення, визначеним Конституцією та законами України, у порядку, передбаченому Конституцією України, цим та іншими законами України (ч. 2 ст. 31).²⁹ Згідно з частиною першою статті 80 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» призначення на посаду судді здійснюється Президентом України на підставі та в межах подання Вищої ради правосуддя.³⁰ Таким чином, спеціальний порядок обрання чи призначення керівників того чи іншого органу свідчить про особливий статус самого органу у державі, а отже вказує на те, що керівники таких органів належать до службових осіб, які займають особливо відповідальне становище.

До ознаки, яка характеризує службову особу, яка займає особливо відповідальне становище науковець Кабаєв В. М. відносить також і строковість здійснення таких повноважень службовою особою. Як приклад такої ознаки Кабаєв В. М. зазначає, що згідно з ч. 3 ст. 10 Закону України «Про Державне бюро розслідувань» Директор ДБР призначається строком на 5 років. Одна і та сама особа не може обіймати одну і ту саму посаду або іншу із зазначених більше двох строків підряд.³¹

Однак таке твердження Кабаєва В. М. видається сумнівним, оскільки не на всі посади, визначені в частині третій примітки до статті 368 КК України призначення відбувається строково. Наприклад прокурори, слідчі, дізнавачі, більшість осіб, які призначаються на посади державної служби категорії «Б» тощо призначаються безстроково. Водночас регулювання строковості обрання чи призначення на посаду службової особи, яка займає особливо відповідальне

²⁹ Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

³⁰ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

³¹ Кабаєв В. М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 222 с.

становище виступає своєрідним «запобіжником» корупційних ризиків за такою посадою через контроль такої діяльності. Тому така ознака як строковість призначення на посаду, на нашу думку, не може визнаватись як безумовна ознака службової особи, яка займає особливо відповідальне становище.

Ще однією особливістю службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, слід вважати приналежність їх посад до сфери публічного права, тобто такі службові особи здійснюють свої службові повноваження у сфері реалізації публічних (державних, суспільних) інтересів за допомогою переважно імперативного методу регулювання. Варто зазначити, що до службових осіб, які займають особливо відповідальне становище у сфері публічного права зазвичай належать керівники відповідних органів та (або) їх заступники, а також окремі особи, які є представниками влади, та представляють інтереси держави або частини населення України (наприклад, Президент України, народні депутати України).

Враховуючи викладене, погоджуємося з думкою Кабаєва В. М., що вчинення злочину службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, як кваліфікуюча ознака складів кримінальних правопорушень, повинно враховуватися законодавцем для диференціації кримінальної відповідальності за вчинене, з урахуванням обсягу повноважень такої особи, визначений, насамперед, на нормативному рівні, правовий статус самого органу або характер статусу самої особи (наприклад, Президент України), а також на порядок обрання чи призначення службової особи на посаду.³²

Таким чином, вчинення кримінального правопорушення службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище, виконує, насамперед, диференціюючу функцію у кримінальному праві. Той факт, що вчинення кримінальних правопорушень такими особами зустрічається не надто часто, не може слугувати фактором, який би унеможливив виокремлення цієї обставини як такої, що диференціює кримінальну відповідальність за вчинення кримінальних правопорушень.

³² Кабаєв В. М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 222 с.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ЗЛОЧИНІВ ВЧИНЕНИХ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬ ОСОБЛИВО ВІДПОВІДАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ

2.1 Кримінально-правова характеристика злочинів вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище

Перелік злочинів, що містять кваліфікуючу ознаку "службової особи, яка займає особливо відповідальне становище" закріплено у диспозиціях статей Особливої частини Кримінального кодексу України.

У початковій редакції Кримінальний кодекс України передбачав відповідну ознаку як кваліфікуючу у двох статтях, а саме: про одержання хабара (ст. 368 КК України) та невиконання судового рішення (ст. 382 КК України). Згодом перелік таких кримінальних правопорушень був розширений статтею, яка передбачала відповідальність за пропозицію та давання хабара (ст. 369 КК України), яка пізніше була викладена у новій редакції, а також статтею, яка передбачала відповідальність за незаконне збагачення (ст. 368-2 КК України).

Після перипетій з нормою про незаконне збагачення, що була передбачена у ст. 368-2 Кримінального кодексу України (визнана неконституційною Рішенням Конституційного суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368- 2 Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019,³³ Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за набуття таких активів» від 31 жовтня

³³ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368- 2 Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19>

2019 року № 263-IX незаконне збагачення у новій редакції було передбачено у ст. 368-5 КК України. Цим же Законом було внесено зміни у ч. 3 примітки ст. 368 КК України. Фактично відбулася механічна заміна цифр «368-2» (незаконне збагачення у попередній редакції) на цифри «ст. 368-5» (незаконне збагачення у новій редакції).

Наразі частиною 3 примітки статті 368 КК України визначено статті 368, 368-5, 369 та 382 як такі, що містять кваліфікуючу ознаку "службова особа, яка займає особливо відповідальне становище". Хоча, якщо проаналізувати зміст статей 368-2 та 368-5 КК України, то видно, що на відміну від виключеної статті 368-2, в якій передбачалася диференціація кримінальної відповідальності залежно від статусу службових осіб, які займають відповідальне чи особливо відповідальне становище, в статті 368-5 така диференціація не передбачена. Тому вважаємо, що доцільно було б внести зміни до частини 3 примітки статті 368 КК України, якими виключити з примітки статтю 368-5 КК України, з огляду на те, що на сьогодні у зазначеній статті КК України кримінальна відповідальність з урахуванням статусу службової особи не здійснюється.

Таким чином, на сьогоднішній день "службову особу, яка займає особливо відповідальне становище" як суб'єкт вчинення злочину визначено тільки у двох статтях Особливої частини Кримінального кодексу України, а саме: ч. 4 ст. 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою) та ч. 3 ст. 382 (невиконання судового рішення), тому більш детально розглянемо саме ці злочини.

Кримінальне правопорушення, яке описується в статті 368 КК України, відноситься до категорії корупційних і службових правопорушень, що надає йому характерні видові та родові ознаки цих правопорушень.

Досліджуючи ознаки корупційних правопорушень, А. О. Левчук звертає увагу, що однією з найпоширеніших проблем, з якою стикається сьогодні суспільство у запобіганні і протидії корупції, є проблема поширеного сприйняття громадськістю корупції як правопорушення без жертв. Міф про те, що корупція – це «консенсуальне правопорушення», яке нічому не шкодить, є

однією з найбільших помилок у суспільному житті.³⁴

Питання кримінальної відповідальності за прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою належить до тих, які постають не тільки перед правозастосовними органами, але й перед науковцями. З цього приводу П. В. Жовтан слушно зазначає, що таке явище порушує права та інтереси людини та стало однією з основних перешкод ефективному розвитку сучасного українського суспільства та держави. Відповідно, небезпека одержання неправомірної вигоди полягає у викривленні державним апаратом соціально-економічної політики держави, що відтак призводить до неможливості реалізовувати певну діяльність чесним громадянам та сприяє масовому залученню до неї представників злочинності.³⁵

Суспільно небезпечні діяння, які полягають у прийнятті пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди, відносять до корупційних правопорушень,³⁶ характерними ознаками яких є особлива сфера соціальних відносин, в якій можливе вчинення корупційних злочинів (сфера публічної влади), а також неправомірне використання особою наданої їй влади або свого посадового становища.³⁷ Суб'єкт вчинення відповідних злочинів є спеціальним, а саме службова особа, кваліфікуючими ознаками якої відповідно до частини 3 статті 368 Кримінального кодексу України є відповідальне становище, а відповідно до частини четвертої – особливо відповідальне становище.

Досліджуючи об'єктивні ознаки складу цього правопорушення, варто погодитись з думкою О. Д. Ярошенко, яка вважає, що обов'язковою ознакою об'єктивної сторони службових складів злочинів є вчинення діянь саме у

³⁴ Левчук А. О. Поняття, сутність корупції та корупційних правопорушень. Особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду. Харків, 2019. С. 86-91.

³⁵ Жовтан П. В. Документування як засіб забезпечення оперативними підрозділами доказування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: збірник наукових праць. 2014. № 4 (51). С. 87–93

³⁶ Кундеус В. Г. Щодо визначення злочинів, що полягають у пропозиції, обіцянці чи наданні неправомірної вигоди, як корупційних злочинів. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 17 квітня 2014 р.) / МВС України; Харківський нац. ун-т внутр. справ; Наук.- дослід. ін-т вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; Кримінологічна асоціація України. Х.: Золота миля, 2014. С. 59–62.

³⁷ Клімова С. М. Ковальова Т. В., Тучак М. О. Юридична відповідальність за корупційні правопорушення: навч. посіб. Х.: Магістр, 2012. 200 с.

зв'язку із вчиненням чи невчиненням службовою особою в інтересах того, хто надає (пропонує) неправомірну вигоду, або в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.³⁸

Своєю чергою О. Неклеса та Д. Юр'єв вважають, що об'єктивна сторона охоплює як безпосереднє одержання неправомірної вигоди, що виражається шляхом учинення певних дій, так і активне прийняття пропозиції чи обіцянки надати неправомірну вигоду, тобто висловлення згоди на пропозицію вчинити чи не вчинити певні дії в інтересах того, хто пропонує або обіцяє неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища тощо. Водночас, на думку науковців, законодавець не відхиляє вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України, шляхом бездіяльності, тобто пасивного прийняття пропозиції чи обіцянки надати неправомірну вигоду (так звана «мовчазна згода»³⁹).

Таким чином, слушною є думка Пушкара О. А. про те, що особливістю об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України, є те, що протиправне діяння може мати дві форми вираження – активні дії (висловлення згоди на прийняття пропозиції чи обіцянки надання неправомірної вигоди або власне вчинення дій щодо одержання такої вигоди – прийняття у власність відповідного блага тощо) та пасивну бездіяльність (у формі мовчазної згоди). Така форма вчинення цього правопорушення як пасивна бездіяльність є можливою завдяки тому, що для того, щоб правопорушення вважалось закінченим зовсім не обов'язково, щоб суб'єкт цього правопорушення – службова особа використала своє службове становище для здійснення певних дій в інтересах надавача неправомірної вигоди або третьої особи, а достатньо одержання від такого суб'єкта згоди на

³⁸ Ярошенко О. Д. Кримінальна відповідальність за пропозицію та надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України): автореф. Дис. ... канд. юр. наук. Київ, 2014. 22 с.

³⁹ Неклеса О., Юр'єв Д. Актуальна характеристика кримінального правопорушення, передбаченого статтею 368 кримінального кодексу України. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2022. № 2. С. 330-336

неправомірну вигоду.⁴⁰

Наступною складовою аналізованого злочину є об'єкт.

У науковій літературі щодо сутності об'єкту злочину склалося два основні підходи: на думку одних вчених, об'єктом злочину є сукупність суспільних правовідносин; інші науковці дотримуються точки зору, згідно з якою під об'єктом розуміється певна сукупність правових благ, інтересів, цінностей, сфер життєдіяльності людини тощо.⁴¹

Говорячи про об'єкт кримінального злочину, який регулюється ст. 368 КК України, варто зазначити, що його родовим об'єктом є встановлений порядок публічного управління та надання публічних послуг. При цьому безпосередній об'єкт визначається в залежності від сфери службової діяльності особи, яка скоїла злочин (наприклад, порядок проведення державної реєстрації, виділення земельної ділянки у власність чи користування тощо).

В. М. Кабаєв вважає, що визначення особливостей об'єктивних ознак службових злочинів зводиться до визначення особливостей об'єкта та об'єктивної сторони кожного із цих злочинів. Таким чином, об'єктом злочину, передбаченого, зокрема ст. 368 КК України, є суспільні відносини, що виникають у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг. У вказаному складі злочину безпосереднім об'єктом можна вважати власне суспільні відносини, що виникають при вчиненні чи невчиненні службовою особою певної дії з використанням наданої їй влади чи службового становища.⁴²

Що стосується предмету досліджуваного виду корупційного правопорушення, то ним є обіцянка чи пропозиція надати неправомірну вигоду, а також власне неправомірна вигода.

⁴⁰ Пушкар О. А. Особливості складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 368 кримінального кодексу України. Актуальні питання юридичної науки. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2023. Том 34 (73) № 3 С. 230-235

⁴¹ Ковальова І. С. Об'єкт як елемент складу злочину підкупу працівника підприємства, установи чи організації. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 1. С. 173-176.

⁴² Кабаєв В. М. Особливості об'єктивних ознак злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище. Часопис Київського університету права. 2020. № 2. С. 404-409.

Визначаючи зміст термінологічного звороту «неправомірна вигода», О. Д. Ярошенко звертає увагу, що цей зворот є синонімом термінопоняття «неправомірна перевага», яке вживається в тексті міжнародних нормативно-правових актів. Під неправомірною вигодою науковець пропонує розуміти вигоди не лише матеріального (гроші, майно, нематеріальні активи), а й нематеріального характеру (переваги, пільги, послуги). Водночас, вчений звертає увагу, що оскільки в тексті кримінально-правової норми згадується про розмір неправомірної вигоди, то цілком очевидно, що така неправомірна вигода може бути тільки вигодою матеріального характеру.⁴³

У даному випадку йдеться про кваліфікуючі ознаки цього правопорушення, передбач ч. ч. 2-4 ст. 368 Кримінального кодексу України – значний, великий та особливо великий розмір. Конкретне вираження такого розміру міститься у примітці до цієї норми.

Щодо суб'єктивних ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України, то як вже згадувалося вище, суб'єкт вказаного правопорушення є спеціальним – службова особа. Більше того, кваліфікуючою ознакою цього правопорушення є його вчинення службовою особою, яка займає відповідальне або особливо відповідальне становище.

Водночас, погоджуємося з думкою Пушкар О. А., що сам по собі спеціальний суб'єкт – службова особа не дасть змоги кваліфікувати відповідне діяння за конкретною статтею КК України, зокрема й за ст. 368, оскільки спеціальний суб'єкт у даному випадку є об'єднуючою ознакою складів усіх службових правопорушень. Тому цю ознаку складу злочину необхідно застосовувати у сукупності з іншими як об'єктивними, так і суб'єктивними ознаками.⁴⁴

Переходячи до характеристики особливостей суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 Кримінального кодексу

⁴³ Ярошенко О. Д. Кримінальна відповідальність за пропозицію та надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України): автореф. Дис. ... канд. юр. наук. Київ, 2014. 22 с.

⁴⁴ Пушкар О. А. Особливості складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 368 кримінального кодексу України. Актуальні питання юридичної науки. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2023. Том 34 (73) № 3 С. 230-235

України, варто зазначити, що серед науковців переважає думка, що вказане правопорушення може бути вчинено лише у формі прямого умислу.

На думку деяких науковців, кваліфікація злочину залежить від спрямованості умислу суб'єкта, зокрема, в разі вчинення: 1) злочину, спрямованого на спричинення шкоди певному об'єкту складу злочину, щодо певного предмета злочину; 2) злочину, кримінальна відповідальність за який диференціюється у Кримінальному кодексі залежно від кількісної характеристики суспільно небезпечних наслідків, що заподіюються; 3) злочину з прямим конкретизованим, а в окремих випадках і неконкретизованим умислом; 4) злочину з кваліфікуючими або привілейованими ознаками складу злочину; 5) злочину в разі фактичної помилки суб'єкта злочину; 6) незакінченого злочину; 7) злочину в разі ексцесу співучасника; 8) ідеальної сукупності злочинів; 9) відмежування злочинів, схожих (тотожних) за ознаками об'єктивної сторони складу злочину тощо.⁴⁵

Стосовно форми вини службової особи, яка приймає обіцянку, пропозицію або одержує неправомірну вигоду, то К. К. Овод зазначає, що отримуючи певні вигоди або обіцянку чи пропозицію винна особа, як правило, усвідомлює, що навіть, якщо вони мають негрошовий чи нематеріальний характер, вони все одно мають вигідний для неї характер: задовольняють певні прагнення цієї особи, її потреби, покращують її особистий стан, підвищують якість життя тощо.⁴⁶

Таким чином, можна погодитися з тим, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення, передбаченого ст. 368 КК України, характеризується виною у формі прямого умислу.

Ще одним кримінальним правопорушенням, який вчиняється службовими особами, що займають особливо відповідальне становище, є невиконання судового рішення (ч. 3 ст. 382 КК України).

⁴⁵ Ус О. В. Кваліфікація злочину за ознаками суб'єктивної сторони складу злочину. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2018. Вип. 49. Т. 2. С. 130-136.

⁴⁶ Овод К. К. Кримінально-правова характеристика вини як ознаки суб'єктивної сторони підкупу працівника підприємства, установи чи організації. Міжнародний науковий журнал «Верховенство права». 2016. № 4. С. 143-149.

Щоб визначити об'єкт складу злочину, зазначеного в ст. 382 КК України, потрібно врахувати характер цього злочину та проаналізувати правовідносини, що виникли під час виконання постанов, ухвал, вироків і рішень суду, а також з'ясувати, що є об'єктом їх правового регулювання.

Відповідальність за посягання, що заподіюють шкоду інтересам правосуддя, передбачено розділом XVIII Особливої частини Кримінального кодексу України «Злочини проти правосуддя». У кримінально-правовій літературі зазначається, що у цьому розділі передбачено відповідальність за злочини, родовим об'єктом яких є суспільні відносини, які забезпечують нормальну, регламентовану законодавством діяльність суду і органів, які йому сприяють, щодо реалізації завдань і цілей у сфері здійснення правосуддя.⁴⁷ Видається, що таке визначення родового об'єкта є найбільш вдалим.

Основним безпосереднім об'єктом невиконання судового рішення за законодавством України є суспільні відносини, які регулюють діяльність суду щодо здійснення правосуддя щодо точного та своєчасного виконання судових рішень органами примусового виконання – органами державної виконавчої служби та у випадках, визначених Законом України «Про виконавче провадження» від 02.06.2016 № 1404-VIII⁴⁸ приватними виконавцями. Об'єктом у цьому випадку доцільно вважати суспільні відносини, які виникають під час здійснення державою своїх управлінських функцій. Однією з таких функцій можна назвати виконання судових рішень, що є, по суті, управлінським рішенням і уособлюють собою державну волю.⁴⁹

Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ст. 382 КК України, виражається: 1) в невиконанні вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили (ч.ч. 1 – 3), рішення ЄСПЛ, рішення КС України (ч. 4); 2) перешкоджанні їх виконанню (ч.ч. 1 – 3); 3) недодержанні службовою особою висновку КС України (ч. 4).

⁴⁷ Богонюк Г. І. Кримінально-правова характеристика невиконання судового рішення: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 201 с.

⁴⁸ Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19>

⁴⁹ Налуцишин В.В. До питання об'єкта невиконання судового рішення. Університетські наукові записки. 2015. № 1 (53). С. 216–220.

Щодо суб'єкта невиконання судового рішення, то науковці характеризують його по-різному. Так, на думку О. О. Дудорова, суб'єктом злочину, передбаченого ст. 382 КК України, за невиконання або перешкоджання виконанню вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, є загальний. Суб'єкта невиконання рішення ЄСПЛ автор визначає як «службову особу, на яку законодавством України покладено обов'язок виконувати рішення ЄСПЛ». ⁵⁰

Інші науковці суб'єктом злочину в ст. 382 КК України, називають за ч. 1 – загальний, а за ч. ч. 2, 3, 4 – службову особу, яка відповідно до своїх повноважень повинна була вчинити дії з виконання судового рішення або завдяки своїм повноваженням мала можливість перешкодити останньому. ⁵¹

У свою чергу Є. Л. Стрельцов суб'єктом злочину за ст. 382 КК України називає службову особу, яка через свої повноваження зобов'язана виконати судові рішення, а також будь-яку фізичну осудну особу з 16-ти років. За ч. 3 суб'єктом є службова особа, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище, а також особа, раніше судима за злочин, передбачений цією статтею. За ч. 4 суб'єкт злочину – службова особа. ⁵²

Ми ж погоджуємося з позицією науковця Налуцишина В. В., який вважає щодо суб'єктом злочину передбаченого ст. 382 КК України буде: – за ч. 1 ст. 382 КК України: а) спеціальний суб'єкт – особа, яка зобов'язана виконати судові рішення за наявності реальної можливості його виконання; б) загальний суб'єкт – фізична осудна особа, яка на момент його вчинення досягла 16-річного віку у разі перешкоджання виконанню судового рішення; – за ч. 2 ст. 382 КК України: лише спеціальний суб'єкт – службова особа, при наявності обов'язку та реальної можливості виконати судові рішення; – за ч. 3 ст. 382 КК України: спеціальний суб'єкт – службова особа, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище; особа, раніше судима за злочин,

⁵⁰ Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. К., 2013. 786 с.

⁵¹ Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб. / за ред. д.ю.н., проф. В. К. Гришука, д.ю.н., проф. О. М. Омельчука. Хмельницький, 2016. 642 с.

⁵² Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Х., 2012. 904 с.

відповідальність за вчинення якого передбачено цією статтею; загальний суб'єкт (у разі перешкоджанні судового рішення) – фізична осудна особа, яка на момент його вчинення досягла 16-річного віку; – за ч. 4 ст. 382 КК України – службова особа.⁵³

По-різному розглядають вчені і суб'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 382 КК України.

На думку Г. І. Богонюк, умисне невиконання судового рішення або перешкоджання його виконанню вчиняється тільки із прямим умислом, оскільки особа, вчиняючи такі дії, не лише усвідомлює суспільно-небезпечний характер своїх дії, а й передбачає суспільно небезпечні наслідки свого діяння, зокрема бажає, щоб судове рішення було невиконаним. Водночас мотиви та мета таких дій чи бездіяльності для кримінально-правової оцінки вчиненого значення не мають.⁵⁴

Однак найбільш доцільною, на наш погляд, є позиція Налуцишина В. В., який вважає, що суб'єктивна сторона складів злочинів, передбачених ч. ч. 1-4 ст. 382 КК України, за винятком такої кваліфікуючої ознаки, як настання наслідків у вигляді заподіяння істотної шкоди охоронюваним законом правам і свободам громадян, державним чи громадським інтересам або інтересам юридичних осіб, може бути виражена тільки в прямому умислі. Психічне ставлення до наслідків при вчиненні злочину, передбаченого ч. 3 ст. 382 КК України, може бути як умисним, так і необережним⁵⁵.

Таким чином, незважаючи на доволі вагомні здобутки науковців, на сьогодні залишається недослідженим аспект вчинення аналізованих кримінальних правопорушень службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, що є цілком невиправданим, адже вчинення цих злочинів такими особами має підвищену суспільну небезпеку.

⁵³ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення за законодавством України та держав Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2019. 219 с.

⁵⁴ Богонюк Г. І. Кримінально-правова характеристика невиконання судового рішення: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2016. 201 с.

⁵⁵ Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення за законодавством України та держав Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2019. 219 с.

2.2 Зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за злочини вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище

Українська доктрина кримінального права існує і розвивається з урахуванням відомих досягнень зарубіжного кримінального права, правильних та помилкових рішень кримінально-правової політики та положень кримінального законодавства інших держав; кримінально-правові норми в Україні застосовуються з уваги певною мірою, на те, як аналогічні норми застосовуються в інших державах; новели у кримінальному законодавстві України з'являються часто під впливом апробованих на практиці положень законодавства інших держав чи результатів наукових досліджень зарубіжних науковців.⁵⁶

Завдяки інтенсивним процесам глобалізації в Україні простежується істотний вплив запозичень із досвіду зарубіжних держав та міжнародних стандартів на формування сучасної правоохоронної системи та кримінальної юстиції. Україна, прагнучи інтегруватись до світової спільноти, намагається гармонізувати своє законодавство у сфері протидії корупційній злочинності.⁵⁷ За сучасних умов становлення України як правової держави, адаптації вітчизняного законодавства до держав Європейського Союзу значення порівняльно-правового методу стає як ніколи актуальним,⁵⁸ оскільки дозволяє озброїти ідеями і аргументами, які неможливо отримати навіть за дуже доброго знання свого права, а також визначити спільне та відмінне, бачити як недоліки, так і зразки вирішення певних питань.⁵⁹

Аналіз зарубіжного досвіду регламентації кримінальної відповідальності службових осіб може сприяти виявленню переваг та недоліків національного

⁵⁶ Хавронюк М. І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінального законодавства зарубіжних країн. Вісник Асоціації кримінального права України. 2013. № 1 (1). С. 298–347.

⁵⁷ Цитряк В. Я. Зарубіжний досвід криміналізації активного підкупу. Держава і право. 2012. Вип. 56. С. 444–449.

⁵⁸ Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання за кримінальним правом України: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 244 с.

⁵⁹ Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для студентів юридичних вузів і факультетів / П. С. Матишевський та ін. К.: Юрінком Інтер, 1997. 512 с.

кримінального законодавства у цій частині, а також внесенню відповідних змін шляхом урахування позитивного зарубіжного досвіду

Регулювання кримінальної відповідальності за злочини, вчинені за допомогою службового становища осіб, зокрема тих, хто займає особливо відповідальні посади, є важливим питанням не лише для України, але й для більшості інших країн. Багато аспектів, пов'язаних із визначенням правового статусу спеціальних суб'єктів службових злочинів і їх законодавчим закріпленням у кримінальному праві інших країн, не завжди вирішуються послідовно. Крім того, зростання рівня злочинності, особливо корупції серед державних службовців у багатьох країнах, спонукає їхні законодавчі органи шукати способи підвищення ефективності кримінально-правових заходів для боротьби з такими злочинами.

Варто зауважити, що терміни, які позначають спеціальні суб'єкти, значно різняться у національному та міжнародному праві. Зокрема, в українському кримінальному праві та кримінально-правовій доктрині традиційно вживається термін «службова особа». Натомість у більшості зарубіжних правових систем, а також у теорії кримінального права і суміжних галузях (адміністративному, кримінально-процесуальному, кримінально-виконавчому) зазвичай використовується термін «чиновник» як синонім до «службової особи».

Окрім того, у кримінальному законодавстві багатьох зарубіжних країн, особливо тих, де склалася романо-германська (континентальна) система права, на позначення суб'єктів отримання хабара та інших злочинів, скоєних з використанням свого посадового становища, нерідко використовують також терміни «державна посадова особа» або «публічний службовець».⁶⁰

Така різноманітність використовуваних термінів на позначення спеціальних суб'єктів при визначенні підстав і меж їх відповідальності за злочини, зумовлює доцільність розглянути найтипівіші підходи до визначення поняття службової особи в національному законодавстві зарубіжних країн.

Так, у Примірному кримінальному кодексі США, що є офіційним

⁶⁰ Запобігання і протидія проявам корупції як елемент модернізації системи державної служби / Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації. - Івано-Франківськ, 2012. - С. 99

проектом, підготовленим Інститутом американського права, і має рекомендаційне значення при розробці кримінальних кодексів окремих штатів, зазначено, що «публічний службовець» - це «будь-яка посадова особа або службовець держави, включаючи законодавців і суддів, і будь-яка особа, яка бере участь у здійсненні державної функції в якості присяжного засідателя, радника або консультанта або в будь-якому іншому статусі»⁶¹

Поняття «публічний службовець» як спеціальний суб'єкт посадових злочинів використовується також у кримінальному законодавстві Франції, Данії, Австрії та багатьох інших країн.

У доктрині і законодавстві Великобританії інститут державної служби, на відміну від інших країн, де зазвичай у самій назві цього інституту використано поняття «публічної» (public, offentlishes) або «державної» (state, staat) служби, визначається поняттям «громадянська служба» (civil service).

Так склалося історично: чиновник в англійському праві асоціюється з поняттям «цивільний слуга Корони» на противагу її «військовим слугам». Відповідальність посадових осіб за службові зловживання, зокрема й за посадові злочини, у Великобританії регламентується не в кодифікованих кримінально-правових нормах (чи не з урахуванням єдиних кодексів), а на основі судових прецедентів, тобто індивідуальних судових рішень у конкретних справах.⁶²

У Федеративній Республіці Німеччини наявність чиновництва як особливої групи людей, пов'язаних з державною службою, ґрунтується на положеннях п. 4 і 5 ст. 33 Основного закону ФРН, у якій ідеться про осіб державної служби, пов'язаних «узами публічно-правових відносин служби і вірності». Їм, на відміну від звичайних службовців, доручається «здійснення владних повноважень». «Право державної служби повинно регулюватися з урахуванням традиційних принципів, що стосуються статусу професійних чиновників». Ці конституційні положення більш розгорнуто сформульовано в

⁶¹ Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія / А. В. Савченко. - К. : КНТ, 2007. - С. 117-120.

⁶² Маліновский А. А. Кримінальне право зарубіжних держав/А. А. Маліновский. - К., 1998. - С. 87.

законів про чиновників. Найважливіший з них - Федеральний закон про чиновників, який прийнятий 1953 р. і діє донині в редакції 1985 року. У цьому законі наведено загальне визначення статусу чиновників, сформульовано принципи їх призначення, просування по службі, визначено права й обов'язки, умови, яким повинен відповідати чиновник

Суб'єктом посадових злочинів у Кримінальному кодексі ФРН виступають посадові особи, а також «особи, спеціально уповноважені на виконання публічних обов'язків». У § 11 його загальної частини посадову особу визначено через державно-правові відносини за посадою або виконання завдань державного управління в органі влади чи іншій установі або ж за їх дорученням.⁶³

Так, відповідно до ч. 2 § 11 Кримінального кодексу ФРН, службовою особою є той, хто згідно німецького права є державним службовцем або суддею, перебуває в інших публічно-правових відносинах за посадою, або ж іншим чином призначений виконувати завдання публічного управління в установі або організації, в тому числі, за їх дорученням. І як у цьому випадку як зауважує Д. І. Крупко, для службових злочинів в Кримінальному кодексі ФРН характерна велика різноманітність суб'єктів, які не охоплюються жодним родовим поняттям⁶⁴, а встановлення ознак даних суб'єктів публічного права потребує звернення до окремих законодавчих та інших актів, які регламентують їх повноваження.

Розділ 30 Кримінального кодексу ФРН містить склади кримінально-караних діянь по службі. Окремо у § 331 Кримінального кодексу ФРН встановлено кримінальну відповідальність за отримання та вимагання незаконної вигоди службовою особою, суддею або третейським суддею за виконання своїх службових обов'язків. Паралельно із § 331 Кримінального кодексу ФРН, у § 332 міститься склад продажності (одержання хабара).

⁶³ Олександр Дроздов, Олена Дроздова. Відмінності в правовому регулюванні та позитиви кримінального законодавства ФРН/ Закон і бізнес. - 2018. -17-23 лют. (№ 7). - С. 15

⁶⁴ Крупко Д. І. Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Акад. адвокатури України. К., 2005. 20 с.

Зазначені склади злочинів є суміжними і їх відмінність полягає у єдиній суб'єктивній ознаці – меті вчинення суспільно небезпечного діяння. Так, якщо отримання незаконної вигоди суб'єктом злочину здійснюється з метою виконання своїх законних повноважень, то одержання хабара суб'єктом здійснюється з метою вчинення діянь, які порушують службові обов'язки або перебувають за межами наданих службових повноважень особи, а отже, є незаконними та такими, що вчиняються не в інтересах державної служби. Аналогічно із зазначеними формами пасивного підкупу, законодавець ФРН криміналізував активні форми підкупу. Так, у § 333 Кримінального кодексу ФРН встановлена кримінальна відповідальність за обіцянку та надання незаконної вигоди службовій особі, а у § 334 Кримінального кодексу ФРН – за пропозицію підкупу та дачу хабара службовій особі за вчинення діянь, які в майбутньому порушили б службові обов'язки такої особи.⁶⁵

У Кримінальному кодексі Франції немає загального визначення державної посадової особи. У статтях відповідної глави в ролі суб'єкта злочинів згадано різні категорії осіб, а саме: 1) представник державної влади; 2) особа, яка виконує завдання органів державного апарату; 3) особа, обрана громадським мандатом; 4) публічна посадова особа; 5) представник або службовець державної установи; 6) працівник економічного суспільства змішаного типу, у якому держава або державна організація володіє понад 50 % капіталу; 7) працівник націоналізованого підприємства; 8) керуючий або службовець державного підприємства; 9) службовець органів місцевого самоврядування; 10) державний бухгалтер та ін.⁶⁶

У кодексі окремо виділено кримінальні правопорушення службового обов'язку, до яких належать пасивна корупція, незаконне одержання вигоди та незаконне стягнення грошових сум.

Кримінальний кодекс Франції має складну структуру, містить розділи, які поділені на глави, які складаються з відділів, в яких сформовані параграфи та

⁶⁵ Олександр Дроздов, Олена Дроздова. Відмінності в правовому регулюванні та позитиви кримінального законодавства ФРН/ Закон і бізнес. - 2018. -17-23 лют. (№ 7). - С. 15

⁶⁶ Кримінальний кодекс Франції/наук. ред. Л. В. Головки, Н. Е. Крилова/Спб: Видавництво "Юридичний центр Прес"- 2002. - 650 с.

статті. Так, Розділ III «Про посягання на державну владу» містить Главу II «Про посягання на державне управління, які вчиняються особами, які виконують публічні функції». Відділ 1 зазначеної глави у ст. 4321 містить формальний склад зловживання владою особою, яка наділена публічною владою в період виконання своїх повноважень, яке направлене на протидію виконання норм законодавства. Ст. 4322 містить матеріальний склад цього ж злочину та передбачає настання суспільно небезпечного результату від такого зловживання владою. Відділ 2 зазначеної глави містить склади зловживання публічною владою, яке вчиняється проти приватних осіб, а відділ 3 містить щодо порушення обов'язку чесності. Слід зазначити, що Кримінальний кодекс Франції, як і Кримінальний кодекс України, передбачає можливість розширювального тлумачення поняття неправомірної вигоди, а саме відносить до даної кримінально-правової категорії: підношення, обіцянки, подарунки, презенти або інші переваги, виводячи її за рамки матеріальних предметів.

Окрему увагу французький законодавець приділив спеціальним нормам (ст.ст. 4352 -4353 Кримінального кодексу Франції) у яких визнав кримінально караними форми активного підкупу функціонерів (службових осіб) європейський співтовариств, держав-членів Європейського Союзу та його інституцій, інших міжнародних організацій, а також, іноземних службових осіб, за вчинення ними певних дій або утримання від дій, які входять у коло їх повноважень.⁶⁷

У Кримінальному кодексі Італії посадова особа визначається як особа, яка виконує законодавчі, судові або адміністративні державні функції. Під державною розуміється функція, яка регламентована нормами публічного права і постановами влади, характеризується формуванням та вираженням волі публічної адміністрації і пов'язана з владними й завіреними повноваженнями. Окрім посадових осіб, суб'єктами службових злочинів виступають особи, які виконують службу суспільної необхідності (приватні особи, які займаються адвокатською діяльністю або діяльністю у сфері санітарії, мають будь-яку іншу

⁶⁷ Кримінальний кодекс Франції/наук. ред. Л. В. Головки, Н. Е. Крилова/Спб: Видавництво «Юридичний центр Прес»- 2002. - 650 с.

професію, що вимагає спеціального дозволу держави).

Кримінальний кодекс Італії містить такі види посадових злочинів: привласнення, хабарництво, підкуп, підбурювання до вчинення підкупу, зловживання службовим становищем, використання винаходів і відкриттів, які стали відомими по службі, використання службової таємниці, підбурювання до нехтування і знуцання над установами, законами та нормативними актами влади, відмова від виконання службових обов'язків тощо.⁶⁸

У кримінальному праві Швейцарії немає законодавчого визначення поняття посадової особи. У ролі суб'єктів службових злочинів вказано чиновників, членів виборного органу, осіб, які покликані здійснювати судову владу, третейських суддів, офіційно призначених експертів, письмових та усних перекладачів, осіб, які мають право публічно засвідчувати документи, лікарів, зокрема стоматологів, ветеринарів, акушерів, духівників, адвокатів, захисників, нотаріусів, ревізорів, аптекарів, чиновників поштових і телекомунікаційних служб.

Вказані особи виступають суб'єктами злочинів, передбачених у статтях розділу 18 «Злочинні діяння проти службових і професійних обов'язків» Кримінального кодексу Швейцарії. У цьому розділі передбачено такі види посадових злочинів: зловживання службовим становищем (ст. 312), неправомірне стягнення зборів (ст. 313), неправильне виконання службових обов'язків (ст. 314), одержання хабара (ст. 315), прийняття подарунків (ст. 316), підробка документів за посадою (ст. 317), помилкове лікарське свідчення (ст. 318), допущення втечі (ст. 319), порушення службової таємниці (ст. ст. 320-321), порушення обов'язку надавати довідки засобом масової інформації (ст. 322).⁶⁹

У Кримінальному кодексі Іспанії відповідальність посадових осіб передбачена в підрозділі 1 «Про посадові злочини державних службовців та інших» розділу XIX «Злочини проти державної влади». У цьому розділі

⁶⁸ Кримінальне право зарубіжних країн. Навчально-методичний посібник/Грушко М.В., Волощук О.Т., Колесник В.Ю. – К.: Видавництво «Фенікс», 2021. – 224 с.

⁶⁹ Конституційне право зарубіжних країн : навч. посіб. / М. С. Горшеньова, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін. ; за заг. ред. В. О. Ріяки. - 2-ге вид., допов. і переробл. - К. : Юрінком Інтер, 2006. - С. 48.

спеціальним суб'єктом злочину нарівні з посадовою особою виступає і державний службовець. Так, у ст. 404 Кримінального кодексу Іспанії зазначено, що посадова особа або державний службовець за ухвалення несправедливого рішення в адміністративній справі піддаються кримінальному покаранню.⁷⁰

Немає визначення посадової особи і у Зводі законів США. Суб'єктами посадових злочинів тут виступають: а) публічні посадові особи, до яких належать члени Конгресу США, члени постійних комісій, службовці, наймані працівники або особи, що діють від імені Сполучених Штатів, департаментів, представництв, органів виконавчої влади, наділені офіційними функціями або на підставі повноважень, а також присяжні; б) особи, обрані для виконання обов'язків державної посадової особи, відібрані як кандидати чи призначені, якщо вони повідомлені офіційно про майбутній відбір або призначення; в) спеціальні урядові службовці (чиновники або службовці федеральних законодавчого або виконавчого органів, будь-якого незалежного органу США, які працюють за винагороду або без неї не менше як 130 днів у році).

У Кримінальному кодексі штату Нью-Йорк посадові злочини наведено в розділі «Злочини проти публічного управління». У цьому розділі передбачена відповідальність посадових осіб за неправомірну дію, під якою розуміють протиправну поведінку державного (муніципального) службовця з наміром отримати вигоду, або позбавити інших вигоди, або завдати шкоди іншим, використовуючи свої посадові обов'язки і здійснюючи незаконні дії при виконанні цих обов'язків. Передбачена відповідальність і за ухилення від виконання з таким же наміром обов'язків, прямо покладених на публічну посадову особу згідно із законом або очевидно властивих його посад.⁷¹

Аналізуючи зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за злочини вчинені службовими особами, можна дійти висновку, що кримінальне законодавство більшості зарубіжних держав містить кримінально-правові

⁷⁰ Кримінальне право зарубіжних країн : навч.-метод. посіб. / Е. Е. Кузьмін ; передмова Є. Л. Стрельцова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 96 с.

⁷¹ Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія / А. В. Савченко. - К. : КНТ, 2007. - С. 117-120.

норми з деякими особливостями, які зумовлені специфікою системи права, традиціями побудови загальнообов'язкових правил поведінки, важливістю відповідних відносин в житті держави і залежить від правових, соціальних, політичних умов, рівня економічного розвитку, удосконалення державного управління тощо. Водночас, усталеною є практика щодо конструювання трьох основних складів службових злочинів, а саме: зловживання повноваженнями, їх перевищення та недбалого ставлення до них. Однак щодо перевищення службових повноважень, то на нашу думку, вони не мають розглядатись окремо, оскільки за своєю суттю являються невід'ємною частиною зловживання повноваженнями.

Враховуючи наведене, погоджуємося з думкою І. Р. Серкевич, що для вдосконалення чинного кримінального законодавства України важливо врахувати позитивний досвід розвинених країн. Це стосується, зокрема, побудови санкцій кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за злочини, вчинені посадовими особами з використанням свого службового становища. Наприклад, зважаючи на специфіку суспільно небезпечної поведінки посадових осіб, у санкціях відповідних кримінально-правових норм передбачити як основне і додаткове покарання позбавлення права обіймати певні посади або займатися службовою діяльністю в системі державного і муніципального управління. Окрім того, враховуючи позитивний зарубіжний досвід правової регламентації цього виду покарання за посадові злочини (наприклад, у Кримінальний кодекс Іспанії), варто істотно збільшити його максимальні терміни, а за тяжкі й особливо тяжкі злочини передбачити в КК України новий вид цього покарання - довічне позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю, внівши його і в систему покарань, передбачену в Загальній частині КК України.⁷²

⁷² І. Р. Серкевич/Поняття посадової особи і особливості відповідальності за посадові злочини: зарубіжний досвід / Часопис Київського університету права. - 2017. - № 3. - С. 246-249

РОЗДІЛ 3

КОНЦЕПЦІЇ ПРОТИДІЇ ТА ПОСИЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ЗЛОЧИНИ ВЧИНЕНІ СЛУЖБОВИМИ ОСОБАМИ, ЯКІ ЗАЙМАЮТЬ ОСОБЛИВО ВІДПОВІДАЛЬНЕ СТАНОВИЩЕ

3.1 Деякі особливості кваліфікації злочинів, суб'єктом вчинення яких можуть бути службові особи, які займають особливо відповідальне становище

Питання кримінально-правової кваліфікації правопорушень займає одне з основних місць в кримінально-правовій теорії та слідчо-судовій практиці, оскільки саме кваліфікація відповідає за застосування кримінально-правової норми.

Для кваліфікації велике значення має не тільки встановлення фактичних обставин справи, а й розподіл тих фактів, яким притаманні об'єктивно визначені, передбачені законом правові ознаки та їх конкретизація.⁷³ Відтак у теорії кримінального права розрізняють дві підстави кваліфікації злочинів – фактичну та юридичну.⁷⁴ Фактичною підставою кваліфікації злочину є інформація про вчинене суспільно небезпечне діяння, що стала відомою правоохоронним органам і яку вони здобули в законному порядку.⁷⁵ Натомість юридичною підставою слід вважати кримінально-правову норму, що передбачає узагальнені, типові ознаки злочинного діяння.⁷⁶

Кримінально-правова кваліфікація злочинів є найскладнішим завданням у правозастосуванні та може бути правильною лише тоді, якщо буде застосовано саме ту норму, яка передбачає це діяння, тобто застосовано лише одну і лише

⁷³ Короленко М. П. Кваліфікація умисних вбивств за обтяжуючих обставин: монографія. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 172 с.

⁷⁴ Устрицька Н. І. Кваліфікація повторності злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 216 с.

⁷⁵ Теорія кваліфікації злочинів: підручн. 5-те вид., перероб. / за заг. ред. В. І. Шакуна. К.: Алерта, 2013. 320 с.

⁷⁶ Навроцький В. О. Теоретичні поняття кримінально-правової кваліфікації. К.: Атіка, 1999. 464 с.

певну, конкретну норму.⁷⁷ Вона сприяє реалізації на практиці принципів кримінально-правової політики (соціальна справедливість, економія репресії, диференціація та індивідуалізація відповідальності та покарання) та визначає весь подальший процес застосування кримінально-правової норми, тобто кримінально-правову політику на рівні застосування Кримінального кодексу України при розгляді кримінального провадження по суті судом першої інстанції, в апеляційному суді, при виконанні вироку тощо.⁷⁸

В. О. Навроцький зазначає, що неправильне застосування кримінального закону може полягати у: 1) «підміні» статей КК України (коли замість статті, яка підлягає застосуванню, робиться посилання на іншу статтю); 2) «надлишковому» застосуванню статей КК України (поряд зі статтями КК, які підлягають застосуванню, діяння оцінюється з використанням таких, які до цього випадку не мають відношення, не повинні інкримінуватися); 3) безпідставному застосуванню статей КК України (має місце у тих випадках, коли скоєне повинно оцінюватися на підставі норм інших галузей права); 4) «пропуску» статей КК України (незастосуванні їх при наявності до того підстав).⁷⁹

У рамках дослідження особливостей кваліфікації злочинів, суб'єктами вчинення яких можуть бути службові особи, які займають особливо відповідальне становище, варто нагадати, що тільки у двох статтях Особливої частини КК України визначено таких спеціальних суб'єктів злочину, а саме: в ч. 4 ст. 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою) та ч. 3 ст. 382 (невиконання судового рішення), тому більш детально зупинимось на питаннях кваліфікації саме цих злочинів.

На сьогодні відсутні фундаментальні дослідження, в яких комплексно б розглядались особливості кваліфікації прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою, яка займає особливо

⁷⁷ Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навчальний посібник. Видання 2-ге. К.: Атіка, 2002. 640 с.

⁷⁸ Фріс П. Л. Реалізація кримінально-правової політики в діяльності органів внутрішніх справ. Наука і правоохорона. 2008. № 1. С. 31–36

⁷⁹ Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.

відповідальне становище, тому під час застосування досліджуваних кримінально-правових норм трапляються помилки.

Зокрема, об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 4 ст. 368 КК України, полягає в таких діях службової особи, яка займає особливо відповідальне становище:

- 1) прийняття пропозиції надати їй неправомірну вигоду для себе чи третьої особи;
- 2) прийняття обіцянки надати їй неправомірну вигоду для себе чи третьої особи;
- 3) одержання неправомірної вигоди для себе чи третьої особи;
- 4) прохання надати неправомірну вигоду для себе чи третьої особи;
- 5) прийняття пропозиції, обіцянки отримання неправомірної вигоди, прохання надання такої вигоди чи її одержання для себе або третьої особи поєднане з вимаганням.

Варто зауважити, що одночасне використання законодавцем поняття «пропозиція» та «обіцянка» у визначенні ознак об'єктивної сторони злочину є дискусійним.

У літературі прийняття пропозиції надати неправомірну вигоду розглядають як згоду службової особи з приводу наміру на передачу або надання їй неправомірної вигоди за вчинення чи невчинення будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища і може бути здійснене в будь-якій формі (усній, письмовій, SMS-повідомленням тощо). Окрім того, вказується, що зміст цієї форми фактично обмежується лише тим, що службова особа схвалює (не заперечує) намір того, хто прагне у майбутньому передати їй неправомірну вигоду. Водночас, прийняття обіцянки надати неправомірну вигоду трактують «як схвалення (сприйняття) службовою особою добровільно даного зобов'язання (завірення) на передачу або надання їй неправомірної вигоди за вчинення чи невчинення такою службовою особою в інтересах того, хто обіцяє неправомірну вигоду, чи в інтересах третьої особи будь-якої дії з використанням наданої їй влади чи службового становища»

(передбачає коригування суми, форми чи виду неправомірної вигоди, місця, часу, способів та адресатів її майбутнього одержання).⁸⁰

Відповідно, ці поняття є близькими за змістом, у зв'язку з чим досить проблематичним є їх розмежування під час кваліфікації злочину. За таких умов погоджуємося з думкою Шумейка Д. О. про те, що криміналізація прийняття пропозиції надати неправомірну вигоду є хибним рішенням законодавця, в першу чергу, у зв'язку з тим, що в практичній діяльності довести таку домовленість практично неможливо. Окрім того, прийняття пропозиції, скоріш за все, слід розцінювати як виявлення умислу, що передує навіть готуванню до вчинення злочину, що за своєю суттю не є складом злочину.⁸¹

Також виникають проблеми у практичній діяльності при розмежуванні злочину, що полягає в одержанні службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище неправомірної вигоди, поєднаного з вимаганням (ч. 4 ст. 368 КК) та злочину, що полягає у вимаганні, вчиненому службовою особою з використанням свого службового становища (ч. 2 ст. 189 КК).

На думку В. М. Киричка, для розмежування зазначених злочинів необхідно зважати, насамперед, яким суспільним відносинам заподіюється шкода неправомірними діями службової особи. Зокрема, науковець зазначає, що вимагання, регламентоване ч. 2 ст. 189 КК, завжди передбачає «відкрите пред'явлення певної майнової вимоги», своєю чергою, вимагання як кваліфікуюча ознака злочину, передбаченого ч. 4 ст. 368 КК, може мати і прихований вигляд.⁸² Також слід звернути увагу на те, що вказані протиправні діяння можна розмежовувати і за предметом злочину. Зокрема неправомірна вигода у контексті ч. 4 ст. 368 КК може мати і майновий, і немайновий зміст, на відміну від злочину, передбаченого ч. 2 ст. 189 КК, якому властивий виключно майновий характер вигоди. Водночас вкрай важко відмежувати вказані злочини

⁸⁰ Особливості розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : [метод. рек.] / Чернявський С. С., Вакуленко О. Ф., Толочко О. М. та ін. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 67 с.

⁸¹ Шумейко Д. О. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: проблеми правової кваліфікації / Д. О. Шумейко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ . - 2015. - № 1. - С. 39-51.

⁸² Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Х.: Право, 2013. 424 с.

у разі відкритого вимагання службовою особою неправомірної вигоди, що має майновий характер. Як зазначає Н. М. Ярмиш, у такому разі наявна колізія норм, які містяться в ч. 4 ст. 368 і ч. 2 ст. 189 КК, адже такі норми «хоч і спрямовані на врегулювання одних і тих самих відносин (в обох ситуаціях виникає загроза заподіяння шкоди правам, свободам і законним інтересам особи внаслідок протиправного використання службовою особою, який висуває майнову вимогу, свого службового становища), змістовно відрізняються між собою й суперечать одна одній».⁸³

Крім цього, часом на практиці виникають проблеми при розмежуванні «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди» (ст. 368 КК України) і «зловживання впливом» (ст. 369-2 КК України). Зокрема, визначений у ст. 369-2 КК України «вплив» полягає в тому, що неправомірна вигода пропонується, обіцяється чи надається службовій особі за здійснення такого впливу завдяки своєму службовому становищу, або, якщо сама службова особа не може здійснити такого впливу, то за вжиття заходів щодо вчинення певних діянь іншими службовими особами, тобто передбачає використання особою службового впливу, зав'язків з іншими службовими особами, інших можливостей відповідно до займаної посади. Таким чином, склад злочину передбаченого статтею 369-2 КК України відрізняється від складу злочину передбаченого статтею 368 КК України тим, що у разі зловживання впливом особа не повинна обов'язково вчинити дію або утриматися від такої. Зокрема, особі, яка дає неправомірну вигоду, отримувач такої вигоди допомагає шляхом здійснення впливу або пропозиції здійснити вплив на третю особу, яка може виконати необхідну для надавача неправомірної вигоди дію або утриматися від такої. Отже, очевидно, що у такому разі наявна конкуренція загальної (ст. 368 КК України) та спеціальної (ч.ч. 2, ч. 3 ст. 369-2 КК України) норм і у такому випадку потрібно застосовувати саме спеціальну норму.

⁸³ Ярмиш Н. М. Проблеми кримінально-правової кваліфікації (злочини проти життя та здоров'я особи, проти власності, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг): навчальний посібник. К.: Національна академія прокуратури України, 2014. 192 с.

Наступне питання, яке потребує вирішення, пов'язане з можливістю настання кримінальною відповідальності службової особи, яка займає особливо відповідальне становище за ч. 4 ст. 368 КК України за діяння, за які службова особа одержує неправомірну вигоду, однак з огляду на своє службове становище об'єктивно не може його вчинити, але давач неправомірної вигоди вважає, що службова особа здатна вчинити таке діяння. В юридичній літературі й судовій практиці щодо кваліфікації таких діянь тривають дискусії. Зокрема у деяких судових рішеннях простежується так звана «концепція реальної можливості», тобто суди наполягають, що у разі одержання неправомірної вигоди службовою особою за діяння, які ці особи не можуть вчинити з огляду на своє службове становище, такі діяння не охоплюються складом злочину, передбаченого ст. 368 КК, відтак часто здійснюється перекваліфікація на ст. 190 КК «Шахрайство». Зокрема, як вважають деякі науковці, у таких ситуаціях слід акцентувати на тому, чи особа, яка дає неправомірну вигоду (пропонує/обіцяє), має уявлення про можливості службової особи щодо сприяння у позитивному вирішенні бажаного для зацікавленої особи питання. Попри те, що у такому разі у діях службової особи наявні ознаки обману, однак вчинене охоплюється межами службового злочину, оскільки така особа розуміє/усвідомлює, що надається (пропонується/обіцяється) неправомірною вигодою за діяння, пов'язані з її службовою компетенцією. Тобто у діях службової особи наявний умисел щодо одержання, прийняття пропозиції чи обіцянки неправомірної вигоди. Водночас очевидно, що фактичне виконання/невиконання дій службової особи не охоплюються об'єктивною стороною складу злочину, передбаченого ст. 368 КК України.⁸⁴ З огляду на зазначене можна дійти висновку, що в за таких обставин службова особа посягає на суспільні відносини, які є основним безпосереднім об'єктом злочину, регламентованого ст. 368 КК України, а тому кваліфікація таких діянь має відбуватися саме за ст. 368 КК «Прийняття пропозиції, обіцянки або

⁸⁴ Дудоров О. О. Проблеми кваліфікації злочину, передбаченого статтею 368 Кримінального кодексу України. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. 2016. № 1. С. 80–98.

одержання неправомірної вигоди службовою особою», а не за статтею 190 КК “Шахрайство”.

Також чимало питань виникає при кваліфікації злочину передбаченого частиною третьою статті 382 Кримінального кодексу України, яка, зокрема, встановлює відповідальність службової особи, яка займає особливо відповідальне становище за умисне невиконання вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили, або перешкодження їх виконанню.

Під час кваліфікації даного виду злочину часом постає питання про те, невиконання яких саме судових рішень тягне за собою кримінальну відповідальність. Вказівка в диспозиції статті на те, що відповідальність настає за невиконання судових рішень, які набрали законної сили є абсолютно обґрунтованою, оскільки судові рішення, яке ще не набрало законної сили може бути оскарженим і, відповідно, зміненим. Водночас щодо поняття “рішення суду”, то в науці висловлюються різні думки з приводу того, які все ж таки рішення суду можуть бути предметом цього злочину. Свого часу Пленум ВСУ у своїй постанові від 12.04.1996 № 4, яка втратила чинність, роз’яснив, що цим рішенням може бути як те, яким закінчено провадження в справі, так і інші, прийняті відповідно до закону — про привід або арешт тощо.⁸⁵

Водночас науковець Бурдін В. М. стверджує, що стаття 382 КК України не розрахована на випадки невиконання так званих вимог та інших звернень суду до окремих органів та осіб (про надання матеріалів, доказів, дачу пояснень, роз’яснень, висновків тощо), оскільки в процесуальному законодавстві розмежовуються ці акти та акти, що містять рішення, відповіді на запитання, що мають юридичне значення.⁸⁶ Таке міркування науковця видається логічним, якщо зважити на те, що статтею 185-6 Кодексу України про адміністративні правопорушення передбачено адміністративну відповідальність за залишення посадовою особою без розгляду окремої ухвали суду або невжиття заходів до усунення зазначених в ній порушень закону, а так

⁸⁵ Мисливий В. Удосконалення кримінально-правових норм щодо злочинів проти правосуддя. Право України. 2011. № 9. С. 117–125.

⁸⁶ Бурдін В. М. Окремі проблеми злочинів проти правосуддя за КК України. Життя і Право. 2004. № 2. С. 74–77.

само несвоєчасна відповідь на окрему ухвалу суду.⁸⁷ В свою чергу Горбачова І. М. зазначає, що відповідно до Кримінально-процесуального кодексу України суд за наявності на те підстав виносить окрему ухвалу (постанову), якою звертає увагу державних органів або посадових осіб на встановлені в справі факти порушення закону, причини і умови, що сприяли вчиненню злочину та вимагають вжиття відповідних заходів. Окрему ухвалу (постанову) може бути також винесено при виявленні судом порушень прав громадян та інших порушень закону, допущених при провадженні дізнання, досудового слідства або при розгляді справи нижчим судом. Науковиця дійшла висновку, що кримінальна відповідальність за статтею 382 К України настає за невиконання чи перешкодження виконанню вироку, рішення, ухвали, постанови суду, що набрали законної сили не лише тих судових рішень, якими справа вирішується по суті, але й за виконання інших судових рішень, якими вирішуються питання, пов'язані з рухом справи в суді першої інстанції, виконання яких залежить не лише від самого суду, а й від інших службових осіб (вимог та інших звернень суду до окремих органів та осіб (про надання матеріалів, доказів, дачу пояснень, роз'яснень, висновків тощо))⁸⁸

Таким чином відсутність чіткої регламентації які саме “рішення суду” є предметом злочину передбаченого статтею 382 КК України часом призводить до проблем під час кваліфікації діяння. Тому, на нашу думку, необхідно законодавчо визначити і нормативно закріпити коло судових актів, що являються предметом злочину.

Ще однією особливістю кваліфікації злочину за статтею 382 КК України в цілому є те, що при регламентації основного складу злочину крім такого діяння як невиконання також передбачено і перешкодження виконанню судового рішення. На думку Палюх Л. М. відмінність між цими поняттями полягає у тому, що невиконання судового рішення полягає у відмові або ухиленні від його виконання. Ухилення характеризується такою поведінкою

⁸⁷ Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

⁸⁸ Горбачова І. М. Деякі аспекти кваліфікації невиконання судового рішення . Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 2. С. 104–107.

особи, яка свідчить про її фактичне небажання виконати рішення суду.⁸⁹ На противагу невиконанню судового рішення, яке зазвичай характеризується бездіяльністю, перешкоджання виконанню судового рішення полягає в активних діях суб'єкта злочину будь-яким способом завадити особам, які виконують рішення, з метою недопущення його виконання (заборона підлеглому виконувати судові рішення, обман чи підкуп судового виконавця, погроза або насильство щодо нього тощо). Тому, зважаючи на те, що перешкоджання характеризується підвищеною суспільною небезпекою злочину, на наш погляд, доцільно було б встановити за таке діяння більш сувору міру покарання, особливо для топ-чиновників, які займають особливо відповідальне становище.

Також між науковцями виникають дискусії з якого моменту злочин передбачений статтею 382 КК України вважається закінченим. Погоджуємося з тим, що для наявності складу злочину, передбаченого ч. ч. 1 і 3 статті 382 КК України, не потрібно щоб невиконання судового рішення було злісним. Злочин є закінченим з моменту відмови виконати судові рішення (з початку ухилення від виконання судового рішення) або з моменту перешкоджання його виконанню. Для визначення моменту закінчення цього злочину важливим є встановлення моменту надходження судового рішення до певної особи, яка повинна його виконувати, і строку виконання судового рішення, який встановлено законом або судом.⁹⁰

Таким чином аналіз деяких аспектів кваліфікації злочинів, суб'єктом вчинення яких можуть бути службові особи, які займають особливо відповідальне становище засвідчив, що питання кваліфікації таких складів злочинів є, було і надалі буде актуальним для теорії кримінального права та практики його застосування, а тому потребує невідкладного з'ясування для вирішення ряду нових проблем.

⁸⁹ Палюх Л. М. До питання про родовий об'єкт злочинів проти правосуддя. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2008. № 3. С. 11–19.

⁹⁰ Особливості розгляду Європейським судом справ щодо невиконання судових рішень. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.i-law.kiev.ua>

3.2 Окремі аспекти посилення кримінальної відповідальності за злочини вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище

На даний час в Україні спостерігається підхід, за якого в дослідженнях науковців простежується, що службові особи, які займають особливо відповідальне становище, мають більше владних повноважень, значно більше важелів впливу на більш значущі суспільні відносини, а тому вчинення ними кримінальних правопорушень характеризується підвищеним ступенем суспільної небезпеки. Наприклад, І. О. Зінченко та А. С. Осадча зазначають, що, встановлюючи різні підходи до відповідальності «звичайної» службової особи, службової особи, яка займає відповідальне становище, і службової особи, яка займає особливо відповідальне становище, законодавець прагнув підкреслити не тільки їх службовий статус, а і впливовість, соціальну значущість даного статусу.⁹¹

Окремі науковці у своїх працях пропонують розширити систему кримінальних правопорушень, в яких кваліфікуючою ознакою буде передбачено їх учинення службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище. Так, Н. С. Кончук пропонує диференціювати кримінальну відповідальність за державну зраду з урахуванням виду суб'єкта цього злочину та встановити, зокрема, відповідальність службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, у кваліфікованому складі злочину. Обґрунтовує вона свою пропозицію тим, що «службові особи є безпосередніми носіями та представниками державної влади, які уповноважені державою виконувати управлінські функції. Зважаючи на обсяг їхніх повноважень, саме вони покликані забезпечувати державний суверенітет та економічну самостійність України, реалізовувати внутрішню та зовнішню політику держави (КМУ), забезпечувати державну незалежність та національну безпеку (Президент України), захист інтересів України, її громадян та не

⁹¹ Зінченко І. О., Осадча А. С. Вплив ознак спеціального суб'єкта злочину на диференціацію кримінальної відповідальності. Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності: мат-ли наук. полілогу (м. Харків, 07 верес. 2018 р.). Харків: Право, 2018. С. 111–116

завдавати своїми вчинками шкоди Україні, її громадянам (народні депутати) тощо».⁹²

Т. А. Чолан запропоновано перелік кваліфікуючих ознак незаконного усиновлення, до якого серед іншого запропоновано відносити вчинення діяння службовою особою, яка займає відповідальне або особливо відповідальне становище.⁹³ Ця науковиця у своїй праці посилається на дослідження Г. М. Анісімова, який пише, що «чим вагоміше характер, чим більшим є обсяг повноважень, наданих службовій особі, тим істотнішою є шкода, що заподіюється їх використанням усупереч інтересам служби, тим суттєвіших збитків зазнає об'єкт кримінально-правової охорони.⁹⁴ Т. А. Чолан зазначає, що вказане вище «варто врахувати під час формування пропозицій з удосконалення норми про відповідальність за незаконне усиновлення. Доцільним і таким, що сприятиме диференціації кримінальної відповідальності та індивідуалізації покарання за порушення порядку усиновлення, буде існування такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення злочину службовою особою, яка займає відповідальне й особливо відповідальне становище».⁹⁵

С. В. Рак висуває пропозицію «щодо додаткової диференціації відповідальності за службову недбалість шляхом передбачення як кваліфікуючої ознаки у ч. 2 ст. 367 КК України вчинення службової недбалості особами, які займають особливо відповідальне становище». Науковиця вказує, що «для службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, мають бути встановлені більш жорсткі санкції з огляду на їх статус і покладені на них обов'язки уособлювати волевиявлення держави». Вона звертає увагу на

⁹² Кончук Н. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2019. 218 с.

⁹³ Чолан Т. А. Кримінальна відповідальність за незаконне усиновлення та порушення його таємниці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. академ. прокуратури України. Київ, 2016. 248 с

⁹⁴ Анісімов Г. М. Службова особа як спеціальний суб'єкт злочину. Основні напрямки розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11–12 жовт. 2012 р.) Харків: «Право», 2012. С. 167–171.

⁹⁵ Чолан Т. А. Кримінальна відповідальність за незаконне усиновлення та порушення його таємниці: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. академ. прокуратури України. Київ, 2016. 248 с

«підвищену суспільну небезпечність діянь, вчинених особами, котрі займають особливо відповідальне становище. Посади даних осіб дають підстави зробити висновок, що законодавець відніс до категорії осіб, які займають особливо відповідальне становище, таку категорію службових осіб публічного права, як представники влади або місцевого самоврядування. Цей підхід вбачається цілком логічним, адже останні, виступаючи від імені держави, мають значний обсяг функцій, приймають особливо важливі рішення і тому заподіяна ними шкода охоронюваним законом відносинам має вищий ступінь суспільної небезпечності».⁹⁶

Загалом підтримуємо думки згаданих науковців та вважаємо, що одним із способів посилення кримінальної відповідальності службових осіб, які займають особливо відповідальні посади, буде також встановлення такої кваліфікуючої ознаки як "вчинення діяння службовою особою, що займає особливо відповідальне становище" у статтях 191, 210, 364, 369-2 Кримінального кодексу України, позаяк ключовим фактором у визначенні суспільної небезпеки злочину є його суспільно небезпечні наслідки, розмір яких залежить, зокрема, від посади, яку займає службова особа.

Водночас деякі науковці не пропонують змін до статей Особливої частини КК України, але пропонують визначення тих критеріїв, які, на їхню думку, були підставою включення до тексту КК України такої кваліфікуючої ознаки, як вчинення злочину особою, яка займає особливо відповідальне становище. Так, О. В. Коротюк зазначає, що «поняття службової особи, викладене у чинному КК України, також безпосередньо вказує на те, що саме зміст виконуваних особою функцій, а не факт зайняття певної посади, повинен бути критерієм для віднесення її до службових осіб. Навіть наявні у кримінально-правових нормах посилання на посади службових осіб, за допомогою яких здійснюється виділення службових осіб, які займають відповідальне становище та особливо відповідальне становище (ч. 2 примітки до ст. 368 КК України), все ж вказують на зміст виконуваних такими особами

⁹⁶ Рак С. В. Кримінальна відповідальність за службову недбалість: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; НДІ вивчення проблем злочинності ім. В. В. Сташиса. Харків, 2019. 287 с.

повноважень. Наприклад, з точки зору кримінального законодавства, як суддя районного суду, так і суддя ВСУ, відносяться до службових осіб у зв'язку із здійсненням функцій представників влади, проте суддя ВСУ як найвищого судового органу у системі судів загальної юрисдикції виконує особливо важливі функції, що виходять безпосередньо з повноважень ВСУ, наприклад, надання висновку про наявність чи відсутність у діяннях, в яких звинувачується Президент України, ознак державної зради або іншого злочину (ст. 38 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»).⁹⁷ З цих підстав судді ВСУ відносяться до службових осіб, які займають особливо відповідальне становище».⁹⁸ На думку О. П. Денегі, «коли йдеться про службових осіб, що займають відповідальне та особливо відповідальне становище, то у даному випадку таке становище детермінується займаною посадою / статусом».⁹⁹

Л. Д. Удалова та І. В. Бабій зазначають, що «зловживання вищими посадовими особами своїми повноваженнями дискредитує не тільки конкретних осіб, а й завдає шкоди авторитету держави, впливає на стосунки з іншими державами чи міжнародними організаціями».¹⁰⁰

Вдосконалення кримінального законодавства, безумовно, є нагальною потребою в умовах дії воєнного стану. Минуло більше двох років з моменту запровадження в Україні воєнного стану та оголошення загальної мобілізації для протидії та відсічі масштабному вторгненню Російської Федерації. Протягом цього періоду, в час коли країна перебуває у воєнному стані, суспільство потрясли кілька корупційних скандалів, зокрема в оборонній та гуманітарній сферах. Хоча вони не були підтвержені судовими вирокami, їхня серйозність змусила державних посадовців реагувати, включно зі звільненням тих, чий імена з'явилися в заголовках засобів масової інформації або потрапили

⁹⁷ Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.

⁹⁸ Коротюк О. В. Нотаріус як спеціальний суб'єкт злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Академія адвокатури України. Київ, 2013. 238 с.

⁹⁹ Денегі О. П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. академ. прокуратури України. Київ, 212 с.

¹⁰⁰ Удалова Л.Д., Бабій І. В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище: моногр. Київ: КНТ, 2010. 192 с.

під увагу правоохоронних органів.

Вважаємо, що в умовах війни, є нагальна необхідність посилити кримінальну відповідальність службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, особливо за вчинені ними корупційні кримінальні правопорушення, шляхом внесення змін та доповнень до чинного законодавства. З цією метою до Верховної Ради України в лютому 2023 року було внесено два законопроекти: «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану» (ініціатори законопроекту народні депутати України Ірина Фріз, Іванна Климпуш-Цинцадзе та ін.) (реєстр. № 9029 від 17.02.2023)¹⁰¹ і «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні злочини, вчинені під час воєнного або надзвичайного стану» (ініціатор законопроекту народний депутат України Георгій Мазурашу)(реєстр. № 9049 від 22.02.2023).¹⁰²

Аналізуючи проєкт Закону № 9029, варто зазначити, що авторами брались до уваги показники вчинення корупційних кримінальних правопорушень у 2022 році. Основною метою даного законопроекту є посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, які вчинені під час дії воєнного та надзвичайного стану.

Цим законопроектом пропонується доповнити склади злочинів, передбачені в статтях 210, 354, 364, 364-1, 365-2, 368, 368-3, 368-4, 369, КК України, кваліфікуючою ознакою – вчинення діянь в умовах воєнного або надзвичайного стану. Автори законопроекту вказують, що також запропоновано підвищити мінімальну межу покарання у виді обмеження волі за частиною 2 статті 210 КК України з двох до трьох років; підвищити мінімальну

¹⁰¹ Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану. Реєстр. №9029 від 17.02.2023. URL:<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41372>

¹⁰² Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні злочини, вчинені під час воєнного або надзвичайного стану. Реєстр. № 9049 від 22.02.2023. URL:<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41419>

та максимальну межу покарання у виді позбавлення волі з трьох до п'яти та з шести до восьми років відповідно за частиною другою статті 364 КК України.

Крім того, статті 368-5, 369-2 КК України пропонується доповнити новими частинами та встановити кримінальну відповідальність за вчинення відповідних протиправних діянь в умовах воєнного або надзвичайного стану.¹⁰³

Аналізуючи даний законопроект, погоджуємося з думкою Т. Лисько та І. Шпак, які зазначають, що дані зміни сприятимуть запобіганню вчиненню нових кримінальних правопорушень загалом, а також в умовах воєнного та надзвичайного складу. Проте, детально аналізуючи даний проект закону, можна стверджувати, що існують певні неточності, на які потрібно звернути увагу. Зокрема, санкції усіх статей КК України про корупційні злочини потрібно привести в логічну та обґрунтовану систему.¹⁰⁴

Згідно з положеннями другого законопроекту № 9049, автором пропонуються зміни до ст. 64 Кримінального кодексу України, які передбачають можливість призначення покарання у вигляді довічного ув'язнення, зокрема за корупційні злочини, скоєні під час воєнного або надзвичайного стану. До переліку злочинів, скоєних в умовах воєнного або надзвичайного стану, за які пропонується встановити основне покарання у вигляді довічного позбавлення волі та додаткове у вигляді конфіскації майна, законопроектом включаються діяння, передбачені статтями 191, 210, 354, 364, 365-2, 367, 368, 368-2, 368-5, 369-2 Кримінального кодексу України.¹⁰⁵

Варто звернути увагу, що цим законопроектом довічне позбавлення волі передбачається не за всі злочини, які визначені корупційними та зазначені в примітці до статті 45 Кримінального кодексу України, а тільки за деякі, що породжує ряд запитань, які стосуються такої вибірковості.

¹⁰³ Пояснювальна записка до проекту Закону України про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, вчинені в умовах воєнного чи надзвичайного стану. (реєстрац. № 9029 від 17.02.2023) URL: <https://blob:https://itd.rada.gov.ua/dc74228f-adff-405a-9194-40ac8164ee0b>

¹⁰⁴ Т. Лисько, І. Шпак. Кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення в умовах воєнного стану. Публічне право. – 2023.–№ 1 (49). – С. 74-80

¹⁰⁵ Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні злочини, вчинені під час воєнного або надзвичайного стану. Реєстр. №9049 від 22.02.2023. URL:<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41419>

Пояснювальна записка до проекту цього закону не містить відповіді на дане питання, проте наводить обґрунтування необхідності ухвалення законопроекту, яке зводиться до того, що під час повномасштабної воєнної агресії в суспільстві значно зросли несприйняття до корупції та запит на посилення відповідальності посадовців за корупційні діяння. Автор законопроекту зазначає, що у суспільстві лунають пропозиції щодо відновлення смертної кари для покарання за деякі злочини, в тому числі корупційні, однак, оскільки смертна кара в Україні скасована, то саме довічне позбавлення волі, на переконання автора, має задовольнити потреби суспільства.¹⁰⁶

Цей законопроект можна оцінювати досить неоднозначно. З одного боку, правопорушення в умовах надзвичайно складної ситуації в нашій країні мають бути адекватно оцінені, а щодо них повинні застосовуватися відповідні заходи кримінально-правового впливу. Проте викликає занепокоєння непропорційність санкцій, запропонованих автором законопроекту, адже для окремих службових злочинів, які не завдають тяжкої чи значної шкоди, передбачено покарання, що буде набагато суворішим, ніж за умисне вбивство в обтяжливих обставинах або терористичний акт, геноцид та інші тяжкі злочини. Окрім цього, автор законопроекту пропонує запровадити безальтернативні покарання, зокрема довічне позбавлення волі із конфіскацією майна. Такий підхід суперечить положенням Конституції (ст. 8, 21, 24, 61) та загальним принципам призначення покарання, які регулюються статтею 65 Кримінального кодексу України.

Один із останніх законопроектів, що має на меті зміцнити боротьбу з корупцією є проєкт Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прирівняння карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні»

¹⁰⁶ Пояснювальна записка до проекту Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні злочини, вчинені під час воєнного або надзвичайного стану (№9049. від 22.02.2023). URL:<https://blob:https://itd.rada.gov.ua/5fbc2c13-fba2-4331-ad7e-de23cf1315a0>

(реєстр. № 9659 від 30.08.2023 р.).¹⁰⁷ Однак із аналізу цього документу теж впливає ряд недоліків.

Зокрема, у законопроекті пропонується доповнити розділ I Особливої частини Кримінального кодексу новою статтею 111-3 «Вчинення корупційного кримінального правопорушення під час дії правового режиму воєнного стану». Ця стаття об'єднує характеристики кількох видів кримінальних правопорушень, що належать до різних розділів Особливої частини КК, що насправді порушує принципи, закладені в основі структури всієї Особливої частини Кримінального кодексу.

Крім цього, стаття 111-3 "Вчинення корупційного кримінального правопорушення під час дії правового режиму воєнного стану", запропонована в законопроекті, була сформульована шляхом механічного об'єднання ознак кримінальних правопорушень, що передбачені що передбаченні ст. 191 «Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем» (розділ VI Особливої частини КК) – ч. 1 ст. 111-3 проекту, ст. 210 «Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням» (розділ VII Особливої частини КК) – ч. 2 ст. 111-3 проекту, ст. 364 «Зловживання владою або службовим становищем» (розділ XVII Особливої частини КК) – ч. 3 ст. 111-3 проекту, ст. 368 «Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою» (розділ XVII Особливої частини КК) – ч. 4 ст. 111-3 проекту, ст. 368-5 «Незаконне збагачення» (розділ XVII Особливої частини КК) – ч. 5 ст. 111-3 проекту та ст. 369-2 «Зловживання впливом» (розділ XVII Особливої частини КК) – ч. 6 ст. 111-3 проекту.

Усі частини статті 111-3 проекту, окрім третьої, містять ознаку «вчинене під час дії правового режиму воєнного стану особою, яка займає відповідальне та особливо відповідальне становище». Саме ця ознака, ймовірно, на думку

¹⁰⁷ Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прив'язки карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні. Реєстрац. № 9659 від 30.08.2023. URL:<https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42634>

авторів законопроекту, повинна об'єднувати різні кримінальні правопорушення в межах однієї статті. Водночас, зловживання владою або службовим становищем, яке передбачене частиною 3 статті 111-3 проєкту, не має такої додаткової ознаки. Погоджуємося з думкою Гродецького Ю. В., який зазначає, що таке рішення важко визнати виправданим, оскільки загальна логіка ст. 111-3 проєкту вимагає наявності ознаки «вчинене під час дії правового режиму воєнного стану особою, яка займає відповідальне та особливо відповідальне становище» у всіх її частинах. У разі прийняття цього законопроекту зловживання владою або службовим становищем, що передбачене ч. 3 ст. 111-3 проєкту, нічим не буде відрізнятися від зловживання владою або службовим становищем, що передбачене ч. 1 ст. 364 КК, адже ніяких змін до ч. 1 ст. 364 КК проєктом вносити не пропонується. Наявність у КК абсолютно однакових диспозицій у двох різних статтях немає жодного сенсу та є явною помилкою, що створить складнощі при застосуванні цих кримінально-правових норм.¹⁰⁸

Питання викликають і санкції, які зазначені в статті 111-3 законопроекту. В усіх шести частинах цієї статті прописані ідентичні санкції – «позбавлення волі на строк п'ятнадцять років або довічне позбавлення волі з конфіскацією майна». Це рішення виглядає сумнівно, оскільки нелогічно встановлювати однакову відповідальність за фактично різні за характером і ступенем суспільної небезпеки діяння.

Вказані недоліки свідчать про потребу в значному доопрацюванні проєкту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прирівняння карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні» (реєстр. № 9659 від 30.08.2023 р.).

Цілком погоджуємось із викладеним в пояснювальній записці до законопроекту в якій зазначено, що корупція у період воєнного стану є надзвичайно деструктивним явищем, яке не просто руйнує засади верховенства

¹⁰⁸ Гродецький Ю. В. Законотворчі ініціативи щодо посилення відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення на період воєнного стану в Україні. Вісник Асоціації кримінального права України. - 2023. - № 2(20). - С. 182-194

права та стримує економічний розвиток держави, а й загалом послаблює обороноздатність країни і її армії, призводить до втрат особового складу та завдає не меншої шкоди, ніж ворожі обстріли. У зв'язку з цим корупційні кримінальні правопорушення у період воєнного стану повинні каратися надзвичайно суворо на рівні з державною зрадою, оскільки наслідки вчинення цих злочинів є аналогічними.¹⁰⁹

Водночас погоджуємося з думкою науковця Гродецького Ю. В., про те, що вирішення цього завдання не слід поєднувати з порушенням системних зав'язків кримінального права України. Існують більш раціональні варіанти. Так, підвищення суворості покарань за корупційні кримінальні правопорушення не обов'язково слід здійснювати за рахунок прирівнювання їх до державної зради за характером самих діянь, про що свідчить пропозиція розробників законопроекту включити різні види діянь до розділу I Особливої частини КК. З назви законопроекту випливає, що ідея полягала в іншому – у прирівнюванні караності корупційних кримінальних правопорушень до караності державної зради на період воєнного стану в Україні. Це можна реалізувати у більш простий спосіб – шляхом доповнення відповідних статей КК новою кваліфікуючою ознакою «вчинене під час дії правового режиму воєнного стану особою, яка займає відповідальне та особливо відповідальне становище» з встановленням санкцій підвищеного рівня суворості. Утім, ці санкції не повинні бути ідентичними, як це реалізовано у законопроекті, а враховувати характер кожного окремого кримінального правопорушення.¹¹⁰

На наш погляд, для ефективної боротьби із злочинами, які вчиняються службовими особами, що займають особливо відповідальне становище, необхідно внести такі зміни до законодавства, які б ускладнили можливість скоєння ними таких злочинів, замість того, щоб лише посилювати

¹⁰⁹ Пояснювальна записка до проекту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прирівняння карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні. (№ 9659 від 30.08.2023). URL:blob:https://itd.rada.gov.ua/6076f0bd-4d31-4d20-9ec4-078f4381e805

¹¹⁰ Гродецький Ю. В. Законотворчі ініціативи щодо посилення відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення на період воєнного стану в Україні. Вісник Асоціації кримінального права України. - 2023. - № 2(20). - С. 182-194

відповідальність за них. Можливо, доцільно було б зосередитися на процесі підбору кадрів, забезпечити контроль за доброчесністю та постійно підвищувати їх кваліфікацію, а також усунути суперечності та інші недоліки діючого законодавства.

ВИСНОВКИ

У магістерській роботі було здійснено теоретичне узагальнення дослідження кримінально-правових аспектів злочинів, що вчиняються службовими особами, які займають особливо відповідальне становище, в результаті чого запропоновано декілька підходів щодо вирішення проблем посилення такої відповідальності та сформульовано низку узагальнених висновків, що мають теоретичне та практичне значення:

1. З'ясовано, що поняття «службова особа» займає важливе місце в державному управлінні, кримінальному праві, процесу та інших галузях законодавства. З часу прийняття Кримінального кодексу України (5 квітня 2001 року) дане поняття зазнало певних перетворень, які були орієнтовані на вдосконалення підходів до визначення його змісту і на даний час диференціація службових осіб, які займають особливо відповідальне становище здійснюється з урахуванням їх статусу в межах частини третьої примітки статті 368 Кримінального кодексу України.

З аналізу частини третьої примітки статті 368 Кримінального кодексу України можна дійти висновку, що здійснено певну диференціацію посадових осіб, які займають особливо відповідальне становище, шляхом виділення трьох категорій таких осіб:

1) «топ-службові особи», перелік яких встановлено у пункті першому частини третьої цієї примітки;

2) службові особи, посади яких згідно із статтею 6 Закону України "Про державну службу" належать до категорії "А";

3) службові особи, посади яких згідно із статтею 14 Закону України "Про службу в органах місцевого самоврядування" віднесені до першої та другої категорій посад в органах місцевого самоврядування.

При цьому на сьогодні пунктом першим частини третьої примітки статті 368 Кримінального кодексу України передбачено вичерпний перелік топ-

службових осіб, які займають особливо відповідальне становище та не підлягає розширеному тлумаченню. Що стосується розуміння законодавцем інших службових осіб, які займають особливо відповідальне становище (пункти 2 та 3 частини третьої примітки ст. 368 Кримінального кодексу України) то примітка у цій частині є бланкетною, оскільки відсилає до двох нормативно-правових актів – до Законів України «Про державну службу» та «Про службу в органах місцевого самоврядування».

2. Здійснено кримінально-правову характеристику службової особи, яка займає особливо відповідальне становище в результаті чого дійшли висновку, що службові особи, які займають особливо відповідальне становище, мають два види правового статусу: спеціальний (нормативний) і індивідуальний (конкретний). Спеціальний правовий статус, характерний для певної категорії службових осіб, встановлюється нормативно-правовими актами і враховується при визначенні кримінальної відповідальності за правопорушення, скоєні такими особами, а також при кваліфікації їхньої протиправної діяльності. Індивідуальний правовий статус визначається під час кваліфікації конкретного правопорушення і полягає у встановленні повноважень службової особи, закріплених як у нормативних, так і в локальних актах.

Запропоновано визначити такі спеціальні ознаки службової особи, що впливають на диференціацію її кримінальної відповідальності: врахування правового статусу органу, в якому службова особа займає відповідну посаду, а також обсягу її повноважень, що поширюються на певний орган, адміністративно-територіальну одиницю чи державу загалом; встановлений Конституцією України порядок обрання чи призначення на посаду; наявність публічно-правового статусу.

3. Проведено кримінально-правову характеристику злочинів вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище. Встановлено, що частиною 3 примітки статті 368 Кримінального кодексу України визначено статті 368, 368-5, 369 та 382 як такі, що містять кваліфікуючу ознаку "службова особа, яка займає особливо відповідальне

становище".

Згідно із частиною 4 статті 369 Кримінального кодексу України службова особа, яка займає особливо відповідальне становище виступає особою, щодо якої вчинено злочин. Службова особа, яка займає особливо відповідальне становище виступає спеціальним суб'єктом тільки двох злочинів передбачених частиною 4 статті 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою) та частиною 3 статті 382 Кримінального кодексу України (невиконання судового рішення). В усіх інших випадках такі службові особи несуть відповідальність як звичайні службові особи, без спеціальної диференціації.

Запропоновано внести зміни до частини 3 примітки статті 368 Кримінального кодексу України, якими виключити з примітки статтю 368-5 КК України, з огляду на те, що на сьогодні у зазначеній статті Кримінального кодексу України кримінальна відповідальність з урахуванням статусу службової особи не здійснюється.

4. Розглянуто зарубіжний досвід кримінальної відповідальності за злочини вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище. Встановлено, що терміни, які позначають спеціальні суб'єкти, значно різняться у національному та міжнародному праві. Зокрема, в українському кримінальному праві та кримінально-правовій доктрині традиційно вживається термін «службова особа». Натомість у більшості зарубіжних правових систем, а також у теорії кримінального права і суміжних галузях (адміністративному, кримінально-процесуальному, кримінально-виконавчому) зазвичай використовується термін «чиновник», «державна посадова особа» або «публічний службовець».

Для вдосконалення чинного кримінального законодавства України важливо врахувати позитивний досвід розвинених країн. Це стосується, зокрема, побудови санкцій кримінально-правових норм, які встановлюють відповідальність за злочини, вчинені посадовими особами з використанням свого службового становища.

5. Проведено аналіз особливостей кваліфікації злочинів передбачених частиною 4 статті 368 (прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою) та частиною 3 статті 382 Кримінального кодексу України (невиконання судового рішення), спеціальним суб'єктом вчинення яких визначено службову особу, яка займає особливо відповідальне становище.

За результатами проведеного аналізу виявлено проблеми при розмежуванні злочину, що полягає в одержанні службовою особою, яка займає особливо відповідальне становище неправомірної вигоди, поєднаного з вимаганням (ч. 4 ст. 368 КК) та злочину, що полягає у вимаганні, вчиненому службовою особою з використанням свого службового становища (ч. 2 ст. 189 КК). Також з'ясовано, що виникають труднощі при розмежуванні «прийняття пропозиції, обіцянки або одержання службовою особою неправомірної вигоди» (ст. 368 Кримінального кодексу України) і «зловживання впливом» (ст. 369-2 Кримінального кодексу України).

Запропоновано декриміналізувати прийняття пропозиції надати неправомірну вигоду передбачене статтею 368 Кримінального кодексу України, у зв'язку з тим, що в практичній діяльності довести таку домовленість практично неможливо.

6. Одним із заходів щодо посилення кримінальної відповідальності за злочини вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище пропонується розширити перелік тих кримінальних правопорушень, в яких їх вчинення такими службовими особами слід визначити кваліфікуючою ознакою, зокрема у статтях 191 (Привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовим становищем), 210 (Нецільове використання бюджетних коштів, здійснення видатків бюджету чи надання кредитів з бюджету без встановлених бюджетних призначень або з їх перевищенням), 364 (Зловживання владою або службовим становищем), 369-2 (Зловживання впливом).

Звертається увага на необхідність посилення кримінальної

відповідальності службових осіб, які займають особливо відповідальне становище, за вчинені ними корупційні кримінальні правопорушення в умовах дії воєнного стану, шляхом внесення змін та доповнень до чинного законодавства.

Пропонується доповнити статті корупційних злочинів, які зазначені в примітці до статті 45 Кримінального кодексу України, новою кваліфікуючою ознакою «вчинене під час дії правового режиму воєнного стану особою, яка займає відповідальне та особливо відповідальне становище» з встановленням санкцій підвищеного рівня суворості.

Крім цього, для ефективної боротьби із злочинами, які вчиняються службовими особами, що займають особливо відповідальне становище, пропонується внести зміни до законодавства, які б ускладнили можливість скоєння ними таких злочинів, зокрема, внести зміни щодо підходу в процесі підбору кадрів, забезпечити контроль за доброчесністю та постійно підвищувати їх кваліфікацію, а також усунути суперечності та інші недоліки діючого законодавства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авраменко О. В. Стан сильного душевного хвилювання за кримінальним правом України: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2009. 244 с.

2. Анісімов Г. М. Службова особа як спеціальний суб'єкт злочину. Основні напрямки розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність: мат-ли міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 11–12 жовт. 2012 р.) Харків: «Право», 2012. С. 167–171.

3. Богонюк Г. І. Кримінально-правова характеристика невиконання судового рішення: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів. 2016. 201 с.

4. Букач М. О. Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 18 с.

5. Бурдін В. М. Окремі проблеми злочинів проти правосуддя за КК України. Життя і Право. 2004. № 2. С. 74–77.

6. Горбачова І. М. Деякі аспекти кваліфікації невиконання судового рішення. Юридичний науковий електронний журнал. 2017. № 2. С. 104–107.

7. Гродецький Ю. В. Законотворчі ініціативи щодо посилення відповідальності за корупційні кримінальні правопорушення на період воєнного стану в Україні. Вісник Асоціації кримінального права України. - 2023. - № 2(20). - С. 182-194

8. Деніга О. П. Кримінально-правова кваліфікація незаконного збагачення: дис. ..канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. академ. прокуратури України. Київ, 212 с

9. Денисова Т. А., Ю. В. Філей. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти власності: монографія. К.: Центр учбової літератури, 2008. 176 с.

10. Дроздов О., Дроздова О. Відмінності в правовому регулюванні та позитиви кримінального законодавства ФРН/ Закон і бізнес.-2018.-17-23 лют. (№ 7). - С. 15

11. Дудоров О. О. Проблеми кваліфікації злочину, передбаченого статтею 368 Кримінального кодексу України. Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ ім. Е. О. Дідоренка. 2016. № 1. С. 80–98.

12. Жовтан П. В. Документування як засіб забезпечення оперативними підрозділами доказування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою. Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності: збірник наукових праць. 2014. № 4 (51). С. 87–93

13. Запобігання і протидія проявам корупції як елемент модернізації системи державної служби / Івано-Франківський центр науки, інновацій та інформатизації. - Івано-Франківськ, 2012. - С. 99

14. Зінченко І. О., Осадча А. С. Вплив ознак спеціального суб'єкта злочину на диференціацію кримінальної відповідальності. Фундаментальні проблеми кримінальної відповідальності: мат-ли наук. полілогу (м. Харків, 07 верес. 2018 р.). Харків: Право, 2018. С. 111–116

15. Кабаєв В. М. Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені службовими особами, які займають особливо відповідальне становище: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2021. 222 с.

16. Кабаєв В. М. Особливості кримінальної відповідальності службових осіб, які займають особливо відповідальне становище. Сучасні проблеми гуманітаристики: світоглядні пошуки, комунікативні та педагогічні стратегії: мат-ли ІХ Всеукр. наук.-практ. конф./ редкол.: Ю. Л. Бошицький, А. Є. Залужна, Л. Д. Малевич, С. Я. Українець. Рівне. 2019. С. 110–114.

17. Кабаєв В. М. Особливості об'єктивних ознак злочинів, вчинених службовими особами, які займають особливо відповідальне становище. Часопис Київського університету права. 2020. № 2. С. 404-409.

18. Кабаєв В. М. Щодо окремих аспектів визначення поняття «суб'єкт злочину» за кримінальним судочинством України. Права людини в сучасних

умовах розбудови громадянського суспільства в Україні: зб. наук. праць за мат-лами «Круглого столу» (м. Київ, 14 груд. 2018 р.). Київ. 2019. С. 252–258.

19. Киричко В. М. Кримінальна відповідальність за корупцію. Х.: Право, 2013. 424 с.

20. Клімова С. М. Ковальова Т. В., Тучак М. О. Юридична відповідальність за корупційні правопорушення: н. п. Х.: Магістр, 2012. 200 с.

21. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07 грудня 1984 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>

22. Ковальова І. С. Об'єкт як елемент складу злочину підкупу працівника підприємства, установи чи організації. Юридичний науковий електронний журнал. 2018. № 1. С. 173-176.

23. Конституційне право зарубіжних країн : навч. посіб. / М. С. Горшеньова, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін. ; за заг. ред. В. О. Ріяки. - 2-ге вид., допов. і переробл. - К. : Юрінком Інтер, 2006. - С. 48.

24. Кончук Н. С. Кримінальна відповідальність за державну зраду: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2019. 218 с.

25. Коржанський М. Й. Кваліфікація злочинів: навчальний посібник. Видання 2-ге. К.: Атіка, 2002. 640 с.

26. Короленко М. П. Кваліфікація умисних вбивств за обтяжуючих обставин: монографія. К.: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2004. 172 с.

27. Коротюк О. В. Нотаріус як спеціальний суб'єкт злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Академія адвокатури України. Київ, 2013. 238 с.

28. Кримінальне право зарубіжних країн. Навчально-методичний посібник/Грушко М.В., Волощук О.Т., Колесник В.Ю. – К.: Видавництво «Фенікс», 2021. – 224 с.

29. Кримінальне право зарубіжних країн : навч.-метод. посіб. / Е. Е. Кузьмін ; Є. Л. Стрельцова. – Одеса : Видавн. дім «Гельветика», 2018. – 96 с.

30. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

31. Кримінальний кодекс України: науково-практичний коментар / Відп. ред. Є. Л. Стрельцов. Х., 2012. 904 с.
32. Кримінальний кодекс Франції/наук. ред. Л. В. Головка, Н. Е. Крилова/Спб: Видавництво “Юридичний центр Прес”- 2002. - 650 с.
33. Кримінальне право України: Загальна частина: підручник для студентів юридичних вузів і факультетів / П. С. Матишевський та ін. К.: Юрінком Інтер, 1997. 512 с.
34. Кримінальне право (Особлива частина): підручник / за ред. О. О. Дудорова, Є. О. Письменського. К., 2013. 786 с.
35. Кримінальне право України. Особлива частина: навч. посіб./за ред. д.ю.н. В. К. Гришука, д.ю.н. О. М. Омельчука. Хмельницький, 2016. 642 с.
36. Крупко Д. І. Відповідальність за хабарництво за кримінальним правом Німеччини, Швейцарії та України (порівняльно-правове дослідження): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Акад. адвокатури України. К., 2005. 20 с.
37. Кундеус В. Г. Щодо визначення злочинів, що полягають у пропозиції, обіцянці чи наданні неправомірної вигоди, як корупційних злочинів. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії корупції: збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 17 квітня 2014 р.) / МВС України; Харківський нац. ун-т внутр. справ; Наук.- дослід. ін-т вивч. пробл. злочинності ім. акад. В. В. Сташиса НАПрН України; Кримінологічна асоціація України. Х.: Золота миля, 2014. С. 59–62.
38. Левчук А. О. Поняття, сутність корупції та корупційних правопорушень. Особливості застосування антикорупційного законодавства: від розслідування до вироку суду. Харків, 2019. С. 86-91.
39. Лисько Т., Шпак І. Кримінальна відповідальність за корупційні правопорушення в умовах воєнного стану. Публічне право. – 2023.–№ 1 (49). – С. 74-80
40. Маліновский А. А. Кримінальне право зарубіжних держав/А. А. Маліновский. - К., 1998. - С. 87.

41. Мисливий В. Удосконалення кримінально-правових норм щодо злочинів проти правосуддя. *Право України*. 2011. № 9. С. 117–125.
42. Михайленко Д. Г. Кваліфікація одержання хабара службовою особою, яка займає відповідальне чи особливо відповідальне становище. *Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць*. Одеса: Фенікс, 2009. Вип. 37. С. 104–113.
43. Михайленко Д. Г. Концепція кримінально-правової протидії корупційним злочинам в Україні: дис. ... доктора юрид. наук: 12.00.08; Нац. ун-т «Одеська юрид. академія». Одеса, 2018. 505 с.
44. Навроцький В. О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посібник. К.: Юрінком Інтер, 2006. 704 с.
45. Навроцький В. О. Теоретичні поняття кримінально-правової кваліфікації. К.: Атіка, 1999. 464 с.
46. Налуцишин В.В. До питання об'єкта невиконання судового рішення. *Університетські наукові записки*. 2015. № 1 (53). С. 216–220.
47. Налуцишин В. В. Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення за законодавством України та держав Європейського Союзу: дис. ... канд. юрид. наук. Львів, 2019. 219 с.
48. Неклеса О., Юр'єв Д. Актуальна характеристика кримінального правопорушення, передбаченого статтею 368 кримінального кодексу України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. № 2. С. 330-336
49. Овод К. К. Кримінально-правова характеристика вини як ознаки суб'єктивної сторони підкупу працівника підприємства, установи чи організації. *Міжнар. наук. журнал «Верховенство права»*. 2016. № 4. С. 143-149.
50. Осадча А. С. Спеціальний суб'єкт злочину: генезис, функції, проблеми кваліфікації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2015. 229 с.
51. Особливості розгляду Європейським судом справ щодо невиконання судових рішень. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://www.i-law.kiev.ua>

52. Особливості розслідування прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою : [метод. рек.] / Чернявський С. С., Вакуленко О. Ф., Толочко О. М. та ін. – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – 67 с.

53. Палюх Л. М. До питання про родовий об'єкт злочинів проти правосуддя. Науковий вісник ЛьвДУВС. 2008. № 3. С. 11–19.

54. Пояснювальна записка до проєкту Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прирівняна карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні. (№ 9659 від 30.08.2023). URL:blob:https://itd.rada.gov.ua/6076f0bd-4d31-4d20-9ec4-078f4381e805

55. Пояснювальна записка до проєкту Закону України про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, вчинені в умовах воєнного чи надзвичайного стану. (реєстрац. № 9029 від 17.02.2023) URL: https://blob:https://itd.rada.gov.ua/dc74228f-adff-405a-9194-40ac8164ee0b

56. Пояснювальна записка до проєкту Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні злочини, вчинені під час воєнного або надзвичайного стану (№9049. від 22.02.2023). URL:https://blob:https://itd.rada.gov.ua/5fbe2c13-fba2-4331-ad7e-de23cf1315a0

57. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1404-19

58. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за корупційні правопорушення: Закон України від 07 квітня 2011 року № 3207-VI. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/3207-17

59. Про внесення змін до Закону України "Про запобігання корупції" щодо відновлення інституційного механізму запобігання корупції: Закон України від 15 грудня 2020 року № 1079-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1079-20#n88

60. Про внесення змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення, Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України щодо запровадження діяльності Бюро економічної безпеки України та пов'язаного з цим удосконалення роботи деяких державних правоохоронних органів: Закон України від 17 листопада 2021 року № 1888-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1888-20>

61. Про державну службу: Закон України від 10 грудня 2015 року № 889-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19>

62. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо прирівняння карності корупційних кримінальних правопорушень до державної зради на період воєнного стану в Україні. Реєстрац. № 9659 від 30.08.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/42634>

63. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення кримінальної відповідальності за корупційні злочини, вчинені в умовах воєнного або надзвичайного стану. Реєстр. №9029 від 17.02.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41372>

64. Проект Закону про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні злочини, вчинені під час воєнного або надзвичайного стану. Реєстр. № 9049 від 22.02.2023. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/41419>

65. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1700-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18>

66. Про засади державної антикорупційної політики в Україні (Антикорупційна стратегія) на 2014-2017 роки: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1699-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1699-18>

67. Про Національне антикорупційне бюро України: Закон України від 14 жовтня 2014 року № 1698-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1698-18>

68. Про службу в органах місцевого самоврядування: Закон України від 02.05.2023 № № 3077-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3077-20>

69. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 року № 1402-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

70. Пушкар О. А. Особливості складу кримінального правопорушення, передбаченого статтею 368 кримінального кодексу України. Актуальні питання юридичної науки. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: юридичні науки. 2023. Том 34 (73) № 3 С. 230-235

71. Рак С. В. Кримінальна відповідальність за службову недбалість: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08; НДІ вивчення проблем злочинності ім. В. В. Сташиса. Харків, 2019. 287 с.

72. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 59 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) статті 368- 2 Кримінального кодексу України від 26 лютого 2019 року № 1-р/2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v001p710-19>

73. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монографія / А. В. Савченко. - К. : КНТ, 2007. - С. 117-120.

74. Сергієнко О. В. Правовий статус посадових осіб місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект. Державне будівництво та місцеве самоврядування. 2009. № 18. С. 176–185.

75. Серкевич І. Р./Поняття посадової особи і особливості відповідальності за посадові злочини: зарубіжний досвід / Часопис Київського університету права. - 2017. - № 3. - С. 246-249

76. Сивак М. М. Примітки статей Особливої частини Кримінального кодексу України: теоретико-прикладний аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Київ. ун-т права НАН України. Київ, 2013. 290 с.

77. Тарасевич Т. Ю. Медичний працівник як спеціальний суб'єкт злочину: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2011. 235 с.

78. Теорія кваліфікації злочинів: підручн. 5-те вид., перероб. / за заг. ред. В. І. Шакуна. К.: Алерта, 2013. 320 с.

79. Терентьєв В. І. Відповідальність спеціального суб'єкта злочину за кримінальним правом України: дис. ... к. ю. н.: 12.00.08. Одеса, 2003. 196 с.

80. Терентьєв В. І. Кримінальна відповідальність спеціального суб'єкта злочину за кримінальним правом України. Миколаїв: Дизайн і поліграфія, 2006. 172 с.

81. Удалова Л.Д., Бабій І. В. Досудове провадження у кримінальних справах щодо окремих службових осіб, які обіймають особливо відповідальне становище: моногр. Київ: КНТ, 2010. 192 с.

82. Ус О. В. Кваліфікація злочину за ознаками суб'єктивної сторони складу злочину. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. 2018. Вип. 49. Т. 2. С. 130-136.

83. Устрицька Н. І. Кваліфікація повторності злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 216 с.

84. Файер О. А. Поняття професійної діяльності та її структурні елементи. Університетські наукові записки. 2009. № 3 (31). С. 126–131.

85. Фріс П. Л. Реалізація кримінально-правової політики в діяльності органів внутрішніх справ. Наука і правоохорона. 2008. № 1. С. 31–36

86. Хавронюк М. І. Наукове осмислення правової доктрини та кримінального законодавства зарубіжних країн. Вісник Асоціації кримінального права України. 2013. № 1 (1). С. 298–347.

87. Цитряк В. Я. Зарубіжний досвід криміналізації активного підкупу. Держава і право. 2012. Вип. 56. С. 444–449.

88. Чолан Т. А. Кримінальна відповідальність за незаконне усиновлення та порушення його таємниці: дис. канд. юрид. наук: 12.00.08; Нац. академ. прокуратури України. Київ, 2016. 248 с

89. Шумейко Д. О. Прийняття пропозиції, обіцянки або одержання неправомірної вигоди службовою особою: проблеми правової кваліфікації / Д.

О. Шумейко // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ . - 2015. - № 1. - С. 39-51.

90. Ярмиш Н. М. Проблеми кримінально-правової кваліфікації (злочини проти життя та здоров'я особи, проти власності, у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг): навчальний посібник. К.: Національна академія прокуратури України, 2014. 192 с.

91. Ярошенко О. Д. Кримінальна відповідальність за пропозицію та надання неправомірної вигоди службовій особі (ст. 369 КК України): автореф. Дис. ... канд. юр. наук. Київ, 2014. 22 с.

92. Юсубов К. В. Кримінальна відповідальність за невиконання судового рішення; Київ. ун-т права, Ін-т держави і права. Київ, 2021. 247 с.